

Микола Петрович Трублаїні

Шхуна «Колумб»

Частина перша

I. НЕЗНАЙОМКА З ЗОНТИКОМ

Марко затримався на маяку і тепер шкодував. Якби він вийшов хвилину на п'ятнадцять раніш, дощ не догнав би його. Юнак поспішав, як тільки міг. Чорні хмари облягали небо; великі прибийні хвилі з ритмічним шумом котилися на берег; в повітрі панував той особливий спокій, який настає завжди за кілька хвилин перед бурею. Ось-ось цей спокій порушать рвучкі пориви вітру, і на землю впадуть важкі краплини, передвісники літньої зливи.

До Соколиного лишалося кілометра півтора. Ледве помітна в травах стежка починалась од моря і вела навпростець до рибальського висілка. Хлопець вийшов на стежку і побіг. Далеко попереду, між ним і висілком, маячила чиясь постать.

Марко, юнга з шхуни «Колумб», ходив сьогодні додому, на маяк, де його батько працював наглядачем. Вранці шхуна прийшла в бухту Лебединого острова по рибу, яку вона приставляла в недалекий порт, на консервний завод. Виявилось, що рибалки Соколиного висілка напередодні взяли

дуже малий улов. Шкіпер вирішив затриматися в бухті на добу, перечистити мотор, а потім забрати улов за два дні й вирушити в порт. Юнга відпросився в шкіпера на кілька годин додому, на маяк. Та гостював він недовго, бо помітив, що хмариться на дощ та бурю, і почав спішити на судно. Проте дома його затримали: спеціально ж для нього приготували смачний обід та пиріжки з м'ясом. Він і тепер ніс з собою важкенький кошик пиріжків, що їх мати передала команді «Колумба».

Біжучи, юнга поглядав на постать попереду, вгадуючи, хто б то міг бути. Сімнадцять років він прожив на цьому маленькому острові, знав усіх нечисленних його жителів і міг назвати кожного з них за кілометр. А тепер от наздогнав людину, якої ніяк не міг пізнати. «То, здається, дівчина або жінка», — догадувався він по одежі. Вона чомусь часто зупинялась і нахилилась: мабуть, зривала квіти. В руці тримала палицю.

Нарешті порив вітру хвилиною побіг по траві, по зеленій стіні очерету над невеличкою трясовиною, підняв угору якусь суху бадилінку — починалась буря. Море зразу ж вкрилося білими баранцями спіненних хвиль.

Вітер віяв Маркові в спину і полегшував йому ходу. Юнга наздоганяв людину з палицею. Він майже впевнився, що то якась незнайома жінка, і його розбирала цікавість, хто вона і що робить на

їхньому острові. Коли до неї лишилось не більше півсотні кроків, блискавка прорізала небо, а через якусь мить розітнувся вибух грому. Зараз же на землю впали перші важкі краплі. Незнайомка зупинилась, підняла вгору свою палицю, і над нею, мов парашут, розпустився зонтик. Марко порівнявся з нею і побачив, що то була дівчина приблизно його літ. Вона міцно стискала ручку зонтика, бо вітер надимав його і рвав з рук. Дівчина, видно, була з міста: синє плаття з короткими рукавами, сандалі, білий берет, що прикривав лише половину голови, і зонтик свідчили про це. Марко не мав часу роздивлятися на неї, і, коли б через п'ять хвилин його спитали, білява вона чи чорнява, він, мабуть, не зміг би відповісти. А була вона білява, з зеленими очима і кирпатим носиком. Юнга не звернув на все це уваги, але зразу переконався, що вона не острів'янка, і тому гукнув до неї:

— Поспішайте! Поспішайте, поки рівчак під висілком водою не залило, а то не перейдете.

Говорячи це, він притишив ходу й пішов поруч з дівчиною.

Маленький рівчак під Соколим під час зливи перетворювався в бурхливу річку, і тоді перебратися через нього не можна було. В таких випадках люди поверталися на маяк і ждали, поки скінчиться дощ та спаде вода, або ризикували

доставатись до висілка морем.

Поки Марко говорив, сипнув густий дощ і сірою завісою закрив від них рибальський виселок, куди залишилось іти найбільше десять хвилин. Дівчина підійшла близько до Марка і, трохи витягнувши руку, прикрила його зонтиком.

— Ходімо разом! — крикнула вона.

Часто мигтіла блискавка, і раз за разом гуркотів грім. Пориви вітру рвали з рук дівчини зонтик.

— Візьміть зонтик і держіть мене за руку, — сказала незнайомка Маркові.

Хлопець обережно взяв одною рукою її руку, а другою з усієї сили стиснув ручку зонтика. Хоча зонтик і заважав їм швидко йти, проте трохи захищав від дощу. Йдучи поруч з незнайомкою, Марко думав, що все одно він змокне і з зонтиком і без зонтика, і, мабуть, доведеться забігти до якогось рибалки просушитись, бо на «Колумбі» лише одна малесенька рубка і там зробити цього не вдасться.

Ноги плутались у мокрій траві, що часом доходила до колін, і йти було важко. Нарешті добігли до рівчака. На їх очах маленький струмок, який вже біг по дну рівчака, безупинно збільшувався. Завглибшки він був, мабуть, з півметра. Вода майже вкривала кілька чималих каменів, що лежали в рівчаку і служили начеб містком. Марко знав.: коли б вони запізнались на

десять-п'ятнадцять хвилин, тоді вже перейти рівчак не змогли б. Хлопець увійшов у воду і простяг дівчині руку, щоб допомогти перескочити через рівчак по каменях. Незнайомка подивилась на нього здивовано і навіть сердито.

— Чого ви у воду полізли? Я б сама...

Але він не дав їй докінчити, крикнув:

— Переходьте швидше!

Не випускаючи зонтика з руки, Марко вийшов разом з дівчиною на той бік рівчака.

Як тільки вони перейшли, вода вкрила каміння.

Дощ не вщухав. Тепер до крайньої хати Соколиного висілка лишалося кроків сто. За півтори-дві хвилини Марко і незнайомка увійшли в вуличку з калабанями.

— Вам куди? — спитала незнайомка.

— Мені до пристані.

— Гаразд, я вас проведу. Це мені майже по дорозі.

Проїшли вуличку, завернули за ріг і наблизились до берега. Бухта була відносно спокійна, на ній лише пінилися дрібні хвилі. «Колумб» погойдувався на якорі недалеко від берега; хвилі хлюпали в маленьку дерев'яну пристань і пустотливо вибігали на пісок, майже дістаючи до шаланд і каюків, повитягуваних рибалками на берег.

Коли зрівнялися з хатиною рибалки Тимоша Бойчука, Марко подякував своїй супутниці і попрощався. Вона відповіла:

— Нема за що, бувайте.

Марко відчинив хвіртку, але, незважаючи на дощ, стояв і дивився услід незнайомці. Вона, пройшовши сусідню хату, озирнулася. Марко зняюковів і зник за ворітьми.

Хоча хлопця діймала цікавість, — кортіло подивитися, куди пішла незнайомка, — проте він, уже не спиняючись і не озираючись, попрямував до дверей, витер ноги об камінні східці й увійшов у сіни. З кімнати лунали знайомі голоси. У Бойчука часто збиралися сусіди-рибалки, бо хата його стояла найближче до моря, двоє вікон виходили на берег і звідти зручно було наглядати за шаландами й човнами під час негоди.

Марко ввійшов у кімнату, привітався й попросив дозволу обсушитись. Хазяїн негайно провів його в кухоньку, де в печі палав огонь. Переходячи туди, юнга чув, як один з рибалок говорив:

— Отож вся сила в цьому піску. Через той пісок він і приїхав сюди на ціле літо разом із дочкою.

II. НА «КОЛУМБІ»

Шхуна «Колумб» належала Рибтресту. Це було невеличке, але містке судно. Воно ходило під мотором із швидкістю п'ять-шість миль за годину, а під парусами при доброму вітрі — в півтора рази швидше. Іноді «Колумба» посилали в море рибалити, але переважно він перевозив рибу, сіті та різну снасть. Останнім часом «Колумб» регулярно обходив рибальські артілі, забирав у них рибу і приставляв її на консервний завод, що знаходився миль за двадцять п'ять від Лебединого острова, поблизу курортного містечка.

Ніхто не знав, коли й де побудовано цю шхуну. Ще в громадянську війну якимось прибило її до берега, напівзатоплена, без людей, з обламаною щоглою, понівеченим бортом, без стерна. Мотора тоді на ній не було. На борту зберігся напис «Колумб». Кілька тижнів ніхто не чіпав цієї шхуни. Потім рибалка Стах Очерет заохотив кількох товаришів підтягти її на береговий пісок та обкласти киль камінням. Років зо два шхуна стояла нерухомо і була пристановищем для рибальських дітей, що охоче гралися поблизу неї і в літні дні ховались під її бортами від спеки. Тільки на третій рік той самий Стах Очерет прийшов до сільради й запропонував полагодити шхуну, бо матеріал, з якого її зроблено, цілком витримав іспит, завданий йому морем, сонцем, дощами, морозами і людьми, які теж не дуже шкодували судно, кинуте

наприволяще. Шхуну відремонтували, поставили на ній нову щоглу, полагодили стерно, обладнали маленьку рубку і збили в кінці напису «Колумб» твердий знак.

Стаха Очерета призначили шкіпером «Колумба», і з того часу він не розлучався з шхуною. Пізніше «Колумб» передали Рибтресту. Тоді на ньому поставили мотор. Правда, Очерет завжди віддавав перевагу парусам, а мотором користувався лише в тих випадках, коли паруси звисали на щоглі нерухомо або вітер віяв просто в лоб.

Команда на «Колумбі» була невелика. Крім шкіпера, до її складу входили моторист, матрос-стерновий та юнга. Всі вони були жителі Соколиного висілка на Лебединому острові. Молодий рибалка Левко Ступак недавно скінчив курси мотористів і тепер працював на шхуні. Стах Очерет жартома називав його «механіком», так само як називав він юнгу Марка «головним коком», стернового Андрія Камбалу — «боцманом», а шхуну — «бойовим кораблем».

Того дня, коли злива захопила Марка в полі, на борту шхуни були тільки Левко й Андрій. Перший перечищав мотор, а другий латав паруси. Коли почався дощ, обидва поховалися в рубку. Рубка на шхуні була така маленька, що в ній разом могли спати тільки двоє. В негоду, коли шхуна

стояла біля причалу або на якорі, команда, ховаючись від дощу та вітру, насилу вміщалася в рубці.

Злива тривала майже годину. Коли ж вона вщухла, до шхуни підійшли один за одним два каюки. В першому сиділи Марко з Тимошем Бойчуком, а в другому — шкіпер Стах Очерет.

Після дощу вода в бухті скаламутніла, бо в неї з острова нанесло намулу. Брудні хвилі безперестану підкидали шхуну, але звичні до качки рибалки не помічали її. Всередині шхуни все промокло, на дні зібралось чимало дощової води, і юнгу негайно поставили виливати її. Він працював старанно, швидко зачерпуючи воду відерцем та виливаючи за борт. Поспішав, бо мусив ще й готувати вечерю.

Очерет скочив на шхуну майже слідом за Марком і Бойчуком, прип'яв до корми каюк і привітався з командою своїм звичаєм:

— Тихої погоди, багатої риби!

Після того спитав про мотор. Виявилось, що Левко з мотором ще не закінчив, роботи лишалося на дві-три години, але до завтра він легко впорається.

— Сьогодні, хлопці, сьогодні вирушимо, — заявив шкіпер.

Несподівана зміна планів здивувала команду шхуни, а разом і Тимоша.

— Ми ж сьогодні збиралися дома ночувати, — сказав Андрій.

— Де ж ти риби наловив? — жартівливо спитав Тиміш.

— Є новий вантаж, — відповів шкіпер. — А рибу, хоч і мало, заберемо. Завтра надвечір до вас навідаємось, аби нової наловили.

— А який вантаж, дядьку Стах? — поцікавився моторист.

— Дві бочки піску.

— Та не жартуйте. Справді кажіть...

— Я, хлопче, не жартую, зараз підійдемо до пристані й візьмемо дві бочки піску. Треба терміново приставити їх у порт.

Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на свого шкіпера. Бойчук з виглядом, який свідчив, що він догадався, в чому справа, ніби стверджуючи слова шкіпера, кивнув головою.

— Що ж це за пісок і на який біс він кому здався? — поцікавився Андрій. — Хіба в порту свого піску нема?

— Маю замовлення, — відповів Очерет, — а що воно та до чого, можу не цікавитись... Проте кажуть, що то золотий пісок.

— Справді золотий? — підскочив Тиміш. — У нас теж казали, але ніхто не вірив...

— Так, золотий, — протяг шкіпер, позираючи на свою команду і слідкуючи за тим, яке враження

справили його слова на товаришів. І побачив, що ніхто з команди йому не вірив.

III. ЮНГА

На нашому південному морі дуже мало островів. Їх щонайбільше набереться десятків зо два вздовж північно-західного узбережжя. Це все невеличкі, піщані, іноді болотисті, порослі травами, очеретами або кущами шматки ґрунту, одрізані від суходолу неширокими протоками. До цих островів належав і Лебединий. Він ішов паралельно берегу кілометрів на тридцять, але в найширшому місці мав не більше як чотири кілометри. Східна сторона острова поросла густими очеретами та невисокими деревами, в яких гніздилося безліч чайок, мартинів і бакланів, цих неймовірно ненажерливих риболовів, яким рибалки Соколиного висілка зичили різного лиха. Поблизу цих пташиних осель часто траплялися лисячі нори, що йшли глибоко під землею. Лисиць на острові було багато, і почували вони себе гам досить безпечно, бо в рибальські садиби навідувалися тільки зрідка зимою, а більшу частину року жили коштом пташиного населення східної частини острова. Рибалки майже не полювали, тому і звірі й птахи жили на острові привільно.

Острів називався Лебединим, бо восени й

весною його відвідували тисячами, а деяких років десятками тисяч лебеді, спиняючись тут під час своїх мандрювань з півночі у вирій, а з вирію на північ. Крім того, були перекази, нібито колись на цьому острові жило багато лебедів, поки їх не поперебивали та не розлякали. Але тих часів уже ніхто не пам'ятав.

В середині острова над чималою глибокою бухтою розташувалося чотири десятки рибальських хат. Бухта звалася Соколиною, виселок теж звався Соколиним. Хто від кого назву перейняв, ніхто не знав.

Крім висілка, на острові розмістилися ще дві оселі: хата інспектора рибного нагляду Якова Ковальчука, що стояла приблизно кілометрів за два на схід від висілка, і маяк на західному кінці острова. Від маяка в море виходила піщана коса, яка закінчувалась довгою грядою підводного каміння. Головно через те каміння тут і поставлено маяк. У темні ночі вогник маяка виднівся за десять-двадцять миль, коли ж околицю огортав туман, на маяку ревіла сирена, звук якої долітав аж до Соколиного висілка.

В сонячні дні далеко з моря видно було білу вежу маяка і такий самий білий, чистенький будиночок, що прилип до неї. В тому будинку жив з родиною наглядач маяка Дмитро Пилипович Завірюха. В тому ж будинку народився його син

Марко. Марко був середущий у родині. Старша сестра Марія, одружена з рибалкою, вже три роки жила в Соколиному. Тепер на маяку лишалися батько, мати, старий дід Махтей — материн батько — та восьмилітній брат Грицько.

Марко до п'ятнадцяти років не був ніде за межами острова. З десяти років він учився в школі, в Соколиному, де всі класи вів один учитель, бо учнів у школі було щось понад тридцять, а в п'ятому, шостому, сьомому класах — по одному, по два. В п'ятнадцять років Марко вперше залишив острів. Він їздив разом з учителем у село Зелений Камінь, розташоване на суходолі, кілометрів за дванадцять від Соколиного, і там склав іспити за сьомий клас. Після закінчення школи, порадившись з батьком, хлопець вирішив вступити юнгою на якусь шхуну, поплавати рік-два, а потім з практичним досвідом вступити до морехідного технікуму.

В цей час Стах Очерет шукав на «Колумб: нового юнга, бо його юнга перейшов на океанський пароплав.

Стах охоче погодився прийняти до себе Марка, якого добре знав, бо на Лебединому острові всі добре знали один одного. Маркові визначили зарплату, харчі і спецодяг. Хлопця це цілком задовольняло. До його обов'язків входило готувати їжу для команди й рибалок, коли вони бували на

шхуні, підтримувати чистоту, допомагати, коли можна, стерновому та мотористові і виконувати дрібні доручення шкіпера. Юнга був на шхуні найграмотнішим, тому на нього поклали провадження різних записів, бо сам Очерет дуже неохоче брався до олівця, віддаючи перевагу своїй пам'яті та обрахункам у голові перед усякими записами.

Другий рік працював Марко на «Колумбі». Тепер він часто бував на острові, одвідував на шхуні сусідні рибальські артілі, ближчі пристані і частенько гостював у порту курортного маленького міста Лузани. За цей час юнга кріпко заприятелював з рештою команди і став улюбленцем маленької моряцької родини. Коли треба було, він заміняв стернового або моториста, в плаванні умів орієнтуватися по компасу, зорях та берегах, самостійно ставив паруси і вів шхуну в бажаному напрямі при будь-якому вітрі, пускав і спиняв мотор, розумівся на рибі, яку вони приймали, знав, де і які сіті треба ставити.

Був він обережний, але не боявся вітру і хвиль. Кілька разів за цей час їх захоплював у морі дужий шторм. Одного разу вітер порвав паруси, скінчилося пальне, мотор перестав працювати, і шхуну заливали височезні хвилі. Здавалося, ось-ось її цілком залле або переверне, і стерновий Андрій злякався. Але Стах нагримав на Андрія, вони

поставили шхуну проти хвилі і так трималися два дні. Коли шторм почав вщухати і вітер перемінився, підняли клівер і помалу допливли до свого острова.

Під час шторму Очерет стежив за юнгою і жодного разу не помітив на його обличчі тіні страху, а в очах виразу розгубленості. За це він високо цинив Марка, хоча нічого не сказав йому, так само як не згадав ніколи жодним словом про переляк Андрія Камбали.

Наближався час, коли Марко мав їхати в велике приморське місто складати іспити до морехідного технікуму, йому лишилося плавати на «Колумбі» три-чотири місяці. Ніхто на шхуні про це не говорив, а коли у когось така думка і з'являлась, відгонив її геть. Не хотілось думати, що доведеться шукати нового юнгу.

IV. ТОРІАНІТОВИЙ ПІСОК

«Колумб» підтягли до пристані, де вже стояли дві бочки з піском, про які згадував своїй команді шкіпер. Біля бочок стояв високий літній чоловік. Тепер команда вже знала, що то був далекий родич Стаха Очерета. Багато років тому він залишив Лебединий острів і довго сюди не повертався. Тепер, як розповів шкіпер своїм товаришам, його родич став професором. Цими днями, коли «Колумб» ходив у плавання вздовж узбережжя і

затримався там на цілий тиждень, професор Андрій Гордійович Ананьєв приїхав на острів, де збирався провести літню відпустку. Гуляючи по острову, він зацікавився піщаною горою поблизу Соколиного. Він уважно розглянув цей пісок, потім набрав його дві бочки й поспішав одправити до міста на дослідження. Шкіпер дуже коротко пояснив це своїм товаришам і додав, що професор поїде разом з ними.

Коли шхуна причалила бортом до пристані, на неї вкотили бочки з піском.

В цей час до професора підійшла дівчина. Незважаючи на вечірні сутінки, Марко впізнав свою супутницю під час зливи. Вона прийшла у плащі, на ногах у неї були гумові боти, а в руках — чемодан і сумка.

«Його дочка», — подумав юнга.

Виявилось, що професор з дочкою їдуть шхуною у Лузани. Коли дівчина ступила на шхуну, Марко чомусь зніжковів, сховався за рубку й почав там куховарити. Він мусив поспішати з вечерею. Зважаючи на те, що на шхуні були пасажири, він вирішив додати до макаронів ще юшку з кефалі. Юшка з кефалі була улюбленою стравою рибалок. Маркові хотілось у всьому блиску виявити свої таланти кулінара. Поставивши гріти воду, він заходився чистити рибу. Не встиг почистити й половини, як поруч нього з'явилась постать

дівчини.

— О, у вас справжня кухня! — здивовано промовила вона.

— Камбуз! — відповів Марко, не підводячи голови і ретельно шкребучи ножем рибу, так що луска бризками розліталась на всі боки.

— Ви теж вживаєте корабельних термінів? Я думала, що на рибальських човнах їх не знають.

Марко підвів голову й ображено глянув на дівчину:

— Це ви про «Колумба»? Ми — шхуна, а не човен, — гордо заявив він.

Дівчина пізнала хлопця, з яким кілька годин тому йшла під дощем.

— Це ви? — радісно промовила вона. — Ми з вами сьогодні зустрічалися.

Марко почервонів, але в сутінках цього не було видно. Відповів, що це справді — він.

— Так давайте познайомимось, — запропонувала дівчина. — Я звуся Люда.

— А я — Марко Завірюха.

— Я не сказала свого прізвища, але ви, мабуть, його знаєте — Ананьєва.

Люда взялася допомогти Маркові. Він спочатку відмовлявся, але потім погодився і дав дівчині довгого ножа та старий мішок замість фартуха. Вона чистила рибу вправно і швидше за Марка. Розмовляли вони мало, але дівчина

сповістила юнгу, що вона знає, як готувати рибу смажену, рибу з підливою, відварну з картоплею, риб'ячий холодець, рибу мариновану, рибу фаршировану, риб'ячі котлети і ще п'ять чи шість способів. Крім того, уміє готувати шашлики та чебуреки. Готувати їх навчив її батько, який дуже любить ці страви. Марко незабаром переконався, що вона не хвалиться, бо готування риб'ячої юшки й макаронів дуже швидко перейшло до рук Люди.

Поки Люда з Марком порались на камбузі, шхуна рушила і відійшла від берега. Стах сам став до стерна. Вправно маневруючи, він вивів «Колумб» лише під клівером з бухти в море. Потім матрос підняв парус, і шхуна легко подалась на схід, погойдуючись на хвилях. Вітер віяв легенький, і здавалося, що він от-от вщухне. Левко порався біля мотора і обіцяв не пізніш як за півтори години або й менше закінчити ремонт. Уже зоріло небо, і Стах вів «Колумб», керуючись зорями та маяком, вогник якого то засвічувався, то згасав, даючи два довгих і три коротких спалахи з рівними інтервалами.

Професор обережно обійшов рубку й опинився біля дочки та юнги. Він поцікавився, як іде справа з вечерею, і довідався, що за десять хвилин вона буде готова. Професор спитав Марка, чи давно той плаває на «Колумбі», чи ще де плавав, хто він і відкіля. Довідавшись, що юнга син

наглядача маяка з Лебединого острова, дуже зрадив, бо знав Маркового батька і навіть колись товаришував з ним. Правда, це було дуже давно, бо востаннє вони зустрічалися років двадцять тому, проте професорові приємно було про ту зустріч згадати.

Марко поцікавився, що то за бочки везе професор і чому так спішно йому треба до міста, що шкіпер не дав їм навіть обсохнути.

— Вештаючись по Лебединому острову, — розповів професор, — я зацікавився піщаною горою і незабаром впевнився, що пісок, з якого вона складається, має дуже цінну речовину — торіаніт. Це мене схвилювало. Річ у тім, що може бути пісок з різною кількістю торіаніту в ньому. Щоб перевірити якості цього торіанітового піску, треба зробити спеціальне лабораторне дослідження. Чому я так поспішаю вивезти цей пісок? У місті, де я живу, зараз проїздом перебуває відомий спеціаліст у цих справах, професор Китаєв. Я хочу показати йому пісок і разом з ним зробити аналіз. Завтра Китаєв повинен виїхати, а я хочу обов'язково застати його. Як тільки прибудемо в Лузани, я зразу ж пошлю йому телеграму, а сам виїду з першим пароплавом.

Левко тим часом скінчив роботу, і за півгодини мотор зататахкав, даючи хід шхуні.

Але Стах не спустив паруси і, одночасно

користуючись слабеньким попутним вітром, прискорював ходу «Колумба».

V. РЕЙС У ЛУЗАНИ

Ранішня прохолода була досить відчутна, і Люда зігнулась калачиком, загортаючись з головою в ковдру. Вона спала на шматку старої парусини, розстеленої на палубі під рубкою моториста. Дівчині снився якийсь неприємний сон, і вона прокинулась. Хтось, поспішаючи, наступив на неї ногою. Розплющила очі, але з-під ковдри не висунулась. Чулося кілька голосів. «Напевно, вже ніхто не спить», — подумала вона і виглянула з-під ковдри. Над собою побачила ясно-голубе, прозоре небо. Звелася на ноги. На сході, просто з моря, визирала половина сонця і освітлювала золотисто-червонястим промінням дрібні хвилі.

Молодою свіжістю пашіло море й повітря. Сонячне проміння надавало блиску очам, а прохолодне повітря, наче ароматний напій, наповнювало легені.

Екіпаж «Колумба» та професор Ананьєв стояли на лівому борту і не звертали уваги на сонце. Їх погляди привертало судно синьо-блакитного кольору, що пливло на віддалі півмилі від шхуни. Невелике, з низьким бортом, з коротким півбаком, двома трубами, маленькими

надбудовами — це судно дуже невиразно вирізьблювалось на фоні моря і неба. Здавалось, якби воно відійшло на мильо-півтори далі, то і розпливлося б у фарбах морської даліни. «Військовий корабель», — догадалася Люда.

— Доброго ранку, — привітав юнга. — Подивитися хочеш? — сказав він, простягаючи бінокль.

— Доброго ранку. Дякую. Це військовий корабель?

— Есмінець «Невтомний буревісник». Наш знайомий і приятель.

— Чому?

— Минулого року він виручив нас у відкритому морі, коли «Колумб» під час шторму втратив паруси й залишився без пального.

Есмінець проходив зовсім близько. Люда бачила на палубі корабля кількох моряків.

З капітанського містка, над полубаком, двоє командирів слідкували в біноклі за шхуною. Марко підняв над кормою «Колумба» червоний прапорець, салютуючи «Невтомному». Обидва командири піднесли руки до кашкетів. У відповідь рибалки закричали «ура». Есмінець, виявляючи ввічливість, підняв на їх салют прапор до половини своєї щогли.

Невеличкий військовий корабель промчав швидко, залишаючи за собою розбурханий спінений слід. Люда хотіла полічити, скільки на

ньому видно гармат, але так і не встигла цього зробити. Дівчина махнула біленькою хустинкою, і кілька червонофлотців відповіли з корми на її привіт. Дівчина струснула головою і, повернувшись до шкіпера, сказала:

— Він трохи швидше йде, ніж «Колумб».

— Еге! — посміхнувся Стах. — Разів, мабуть, у шість. Здорово йде. Тепер маневри. З якимсь дорученням поспішає.

Шкіпер розповів Людї кілька епізодів з бойової історії «Невтомного», його закінчили будувати другого року першої імперіалістичної війни і одразу ж вирядили в море. Есмінець ходив у розвідку, розставляв міни, зустрічався з ворожими кораблями. Одного разу він вдало торпедував крейсер, одночасно витримав бій проти трьох міноносців і вернувся неушкодженим. Двічі підводні човни пускали у «Невтомного» торпеди, і обидва рази есмінець, вдало маневруючи, ухилився від зустрічі з ними. Півтора року щасливо плавав «Невтомний». Якоїсь темної червневої ночі, йдучи під ворожий берег, наскочив на міну. Сильним вибухом у есмінця відірвало корму. Частина команди загинула, головні машини зупинилися, електрика погасла. В корабель ринула вода. Працювали тільки помпи, і всі, хто залишився живий, взялися до них. Почалася напружена боротьба з водою. Коли б помпи перестали

працювати хоч на двадцять хвилин, «Невтомний» пішов би на дно. По радіо викликали допомогу. На ранок прийшли два міноносці і взяли понівечений корабель на буксир. Цілий день вони тягли його до свого берега. Командири обох міноносців дивилися на «Невтомного» безнадійно і лаялись за мороку з ним. Вони не вірили, що його вдасться дотягти до берега. Надвечір їх виявили ворожі літаки. Навколо падали бомби. Обидва міноносці відчепили буксирні троси, залишивши потопуючий корабель напризволяще, і кинулися врозтіч. Одна бомба впала на палубу «Невтомного» біля капітанського містка і вбила своїми осколками командира, його помічника та кількох матросів. Командування міноносцем взяв на себе молодий машиніст. Смеркало. Знов цілу ніч команда ні на хвилину не припиняла боротьби з водою. Проте вода у внутрішніх приміщеннях прибувала все більше. На ранок корабель майже по палубу сидів у воді. Зовсім близько виднілися свої береги. Незабаром підійшов сильний буксир і одвів «Невтомного» в порт. Міноносець поставили на капітальний ремонт, команду розіслали по інших кораблях. З ремонту «Невтомний» вийшов аж після громадянської війни. Корму йому прикріпили від іншого есмінця — «Буревісника». «Буревісник» теж загинув на мінах, і від нього залишилась тільки одна корма. Одремонтований есмінець назвали

«Невтомний буревісник». Тепер командиром на ньому був той машиніст, що колись урятував його. У Червоному Флоті «Невтомний» займає перше місце по точності стрільби та швидкості ходу для цього типу кораблів.

Коли Стах Очерет скінчив своє оповідання, «Невтомний» уже зник на обрії, а з протилежної сторони показала бухта з білими будиночками на берегах. «Колумб» наближався до порту Лузани.

Біля пристані стояв маленький пасажирський пароплав «Пенай». Цей пароплав уже років сорок чи п'ятдесят курсував між Лузанами та більшими недалекими портами. Ось і зараз він приставив сюди курортників у санаторії та будинки відпочинку, розташовані на мальовничому узбережжі, прославленому своїми «золотими» пляжами та помірною глибиною морського дна. «Колумб» пройшов повз пустельні ще пляжі, обминув пасажирську пристань та «Пенай», зменшив ходу і, лавіруючи між шхунами та шаландами в рибній гавані, став швартуватися до причалу. Андрій і Марко скочили на берег і почали кріпити трос, обмотуючи ним береговий кнехт. Професор поспішав. О дев'ятій ранку «Пенай» відходив з Лузан. Залишалось небагато часу, щоб переправити бочки з піском на борт «Пеная» та купити квитки.

Андрій Ананьєв написав на листку з блокнота

телеграму професорові Китаєву і послав з нею Люду на телеграф, а сам пішов до квиткової каси. Там він побачив табличку з трафаретним оголошенням: «Всі квитки на «Пенай» продано».

Професор прохав капітана пароплава дати дозвіл на два квитки — для нього і для дочки. Капітан категорично відмовився.

— Вас я візьму до себе в каюту, а дівчину абсолютно нікуди приткнути. У мене й так на сто пасажирів більше, ніж я можу врятувати, коли на «Пенаї» розірветься котел.

— А чого ж той котел має розірватись?

— Обов'язково колись розірветься, цей же пароплав сучасник Фультона, хоч замість коліс і має гвинт.

Ананьєв розпрощався з рибалками. Люда мусила на «Колумбі» повернутися на Лебединий острів.

Незабаром після того, як «Пенай» відчалив від пристані, «Колумб» теж вийшов у море. Шхуна поверталася назад, тримаючись берега. Гаряче припікало сонце, але море пом'якшувало спеку. Люда і Марко сиділи на палубі й дружньо розмовляли, розповідаючи одне одному різні подробиці власного життя та розпитуючи — Марко про велике місто, де жила Люда, а дівчина про життя на Лебединому острові і рибальські успіхи «Колумба».

VI. АГЕНТ «№ 22»

Увечері, коли електричне світло залляло вулиці міста, повз вітрини ювелірних крамниць повільним кроком ішов сухорлявий високий чоловік років тридцяти п'яти. На ньому добре лежав елегантний сірий костюм, до якого пасував такого ж кольору фетровий капелюх, а на чорному галстуку іскрився фальшивий, — це було видно з розміру, — діамант. Легко ступали ноги в лакових туфлях. Ліва рука тримала грубу палицю, ніби легенький стек.

З виглядом знавця перехожий зупинявся перед вітринами і розглядав виставлені там дорогоцінності, ніби намагаючись визначити їх вартість. Час від часу він нетерпляче позирав на ручний годинник і гуляв собі далі. Коли стрілки показали без двадцяти десять, чоловік звернув у ближчий провулок і вийшов на сусідню вулицю, так само залляту електрикою, але без вітрин, без крамниць і загалом досить пустельну порівняно з тільки що згаданюю, хоча поліцаїв тут виднілося значно більше.

Чоловік з палицею обійшов майже навколо великий семиповерховий будинок, зійшов сходами до парадних дверей і натиснув кнопку дзвінка. Двері відчинилися, чоловік увійшов у них,

одночасно витягаючи з кишені жилета папірець. Жандарм уважно оглянув перепустку і дозволив пройти далі. Високий, проминувши кількох вартових, зайшов у велику кімнату, де застав лише двох людей. Один з них був секретар, а другий, очевидно, належав до кола рідких, але регулярних одвідувачів цієї кімнати.

Кімната була прийомною поруч ділового кабінету начальника таємно-розвідувальної служби.

— Мені призначено на десять, — сказав високий.

Секретар глянув на годинник, стрілки показували без двох хвилин десять.

— Заждіть кілька хвилин. Шеф уже питає про вас.

Ждати довелося недовго. В п'ять на одинадцятую секретар вийшов з дверей кабінету і промовив:

— Номер двадцять два, зайдіть до начальника.

«Номер 22» зайшов. Це був діловий кабінет. За стіною знаходився інший, парадний, кабінет з іншою прийомною, іншим секретарем, комфортабельно обставлений для нечисленних офіційних прийомів. В ньому ж приймали незасекречених співробітників. Основна ж, головна діяльність начальника відбувалася в діловому кабінеті.

«Номер 22» увійшов у кабінет без капелюха і,

витагнувши руки по швах, непорушно зупинився біля дверей.

— Підійдіть ближче і сідайте, — промовив голос ввічливо і одночасно наказуючи. Цей голос належав начальникові, що його лисина та окуляри виблискували в затінку зеленого абажура. Освітлення кімнати навмисне було зроблено так, щоб відвідувач був цілком освітлений, а той, хто приймав, ховав своє обличчя й вираз очей в затінку абажура.

— Ваша відпустка сьогодні скінчилася, — сказав начальник. — Вам, талановитий молодий чоловіче, щастить. Сьогодні ви дістанете відповідальне й інтересне завдання, його був одержав агент «номер 214», з яким ви працювали минулого року, але його при переході кордону... вбито.

Начальник слідкував за враженням від цього повідомлення. Але ніщо не змінилося на обличчі підлеглого. Хіба, майже непомітно, над очима піднялися вії.

— Вам доведеться перебратися в Росію. Російську мову ви знаєте, ви ж майже десять років жили там, а потім скінчили тут російську гімназію. Правда, в Росії ви були після того лише двічі як турист, але були досить довгий час. Останній раз, здається позаторік, ви провели там чотири місяці.

— Так.

— Насамперед я ознайомлю вас із справою, яка цікавить нашу службу. З однієї радянської газети ми дізналися, що професор геохімії Ананьєв знайшов на невеличкому Лебединому острові значні запаси торіанітового піску. Вам треба перед від'їздом кілька днів приділити геологічній літературі та одержати спеціальну консультацію. Коротко значення торіанітового піску я можу вам пояснити: з нього можна добувати багато гелію, значно більше, ніж з монацитового піску, а ви, очевидно, знаєте історію монацитового піску. Перед війною німецькі пароплави, що йшли до Бразилії з вантажами, мусили повертатися назад порожнем. Для баласту вони вантажили в свої трюми монацитовий пісок і вивантажували його в своїх портах. Коли почалася війна, грізні велетні дирижаблі часто гинули від маленької запальної кулі, бо досить було однієї іскри, щоб вибухнув водень, яким наповнювали оболонку дирижабля. Ви знаєте, що незабаром німецькі дирижаблі здивували ворогів. У дирижаблі влучали снаряди, але повітряні кораблі не вибухали, а спокійно летіли далі. Чому так? Тому, що їх оболонки наповнювали вже не воднем, а гелієм, добутим з монацитових пісків. А гелій — не займається. Ну, а тепер наші хіміки виявили, що гелій має значення у військовій справі не лише для заповнення дирижаблів. На жаль, за кордоном знають, що на наших останніх

підводних човнах встановлюють нові двигуни, які працюють вибухами гримучого газу, що добувається безпосередньо розкладанням води на кисень та водень за допомогою електролізу. Ці двигуни дають змогу набагато зменшити вагу підводних човнів та збільшити швидкість їх ходу й час перебування під водою. Човни з такими двигунами втриє сильніші за човни, які рухаються під водою з допомогою електроаккумуляторів, а над водою — звичайними дизелями. Отже, за кордоном дещо про це знають, але не знають конструкції двигунів та того, що для спалювання в них гримучого газу потрібний гелій. Більше про значення гелію я нічого не скажу. Техніка цієї справи — таємниця. Коли Радянська Росія матиме значну кількість власного гелію... ви знаєте, досі гелій мають лише Сполучені Штати і за кордон його майже не продають.

Отже, коли більшовики матимуть багато гелію, вони, по-перше, наповнюватимуть ним свої дирижаблі, а по-друге, ми не гарантовані, що вони не догадаються використати гелій так, як використовуємо ми. Нарешті, треба сказати, що хоча гелію в торіаніті є значна кількість, проте інженери досі не розв'язали технологічної проблеми, як його добувати з торіаніту заводським способом. Якби цю проблему розв'язали в нас, то, можливо, ми змогли б організувати добування

гелію з торіанітового піску, невелика кількість якого зустрічається на островах Індійського океану. В радянській газеті, в тій самій замітці, коротко згадується, ніби професор Ананьєв цю проблему майже розв'язав. До речі, ось вам та замітка.

Начальник подав агентові газетну вирізку і, поки той читав її, задумливо розглядав довгі нігті на своїх пальцях.

— Отже, слухайте далі. Нам потрібно, щоб смілива людина пробралася в Росію. Там треба обережно зв'язатися з нашим постійним уповноваженим при посольстві, познайомитися з професором Ананьєвим, одвідати Лебединий острів і обов'язково зірвати видобуток торіанітового піску. А найголовніше — дістати в Ананьєва його проект добування гелію і знищити автора проекту. Ясно?

— Так. Яким способом я мушу перебратися через кордон?

— Одержите американський паспорт. В Росії наш уповноважений видасть вам фальшивий радянський паспорт. Докладний план своєї подорожі подасте мені завтра. Післязавтра виїдете. Бажаю успіху. На все краще.

Начальник підвівся з крісла. Агент теж устав, витяг руки по швах і вклонився.

— До побачення, пане начальнику.

Двері кабінету зачинилися за агентом.

VII. ЗМАГАННЯ

«Колумб» прибув черговим рейсом до Соколиного. Марко одразу побіг шукати Люду, бо привіз їй листа від батька. Листа передав капітан пароплава «Пенай», що заходив у Лузани. Юнга знайшов дівчину на пляжі в товаристві рибальських дітей та підлітків. Одні з них засмажували на сонці свої вже з самої весни чорні тіла, другі не вилазили з води, плаваючи різними способами та здіймаючи стовпи бризок. Серед дітей, що гралися в піску, Марко побачив брата Грицька. Сестра часто забирала малого в Соколиний виселок. Тут у Грицька було багато товаришів і товаришок.

Хлопчик радісними вигуками привітав брата й покликав до себе подивитися на візерунок, складений ним з морських камінців та черепашок. Марко пообіцяв зробити це згодом, а поки що пішов до перевернутого старого каюка, де сиділа в купальному костюмі, спиною до сонця, Люда. Коли він гукнув її, дівчина швиденько обернулася, очі привітно блиснули, і вона простягла Маркові руку. Діставши листа, Люда зраділа, схопилась на ноги й розірвала конверт. З нього вона витягла списаний папірець та газетну вирізку і скоренько перечитала.

— Татко застав професора Китаєва. Вони зробили аналіз піску... Таткові сподіванки цілком справдилися... Навіть більше, професор Китаєв

цілком згоден з методом добування гелію, що його запропонував татко. Наступним рейдом татко повертається сюди для детального обслідування торіанітових розсипів, а професор Китаєв негайно їде в Москву, де порушить питання про організацію промислу на Лебединому острові.

Новини ці були приємні Маркові не менш, ніж Людї. Вони розмовляли про те, як на місці Соколиного висілка виросте нове місто, в бухті побудують великий порт, залізничні колії пройдуть по острову і по них підуть вагончики з піском, а вони мусять подбати, щоб тут насадити великий парк і зберегти маленький заповідничок цілинного ґрунту із хашами, лисицями та пташиним населенням. Потім дівчинка покликкала Марка купатися.

— У нас зараз відбуватимуться змагання з плавання, — сказала вона, показуючи на гурт підлітків, що обступили їх.

Юнга заявив, що теж хоче взяти участь у змаганнях. Крім нього і Людї, пливли ще п'ятеро хлопчаків і троє дівчаток віком від дванадцяти до п'ятнадцяти років. Всі вони вирости на березі моря, талапались у воді з ранньої весни до пізньої осені, і хоча не знали на різних стилях та ніколи не чули таких слів, як «брас», «кроль», «оверарм», «треджен», але чудово й швидко плавали по-жаб'ячому, по-собачому, наввимашки,

навстоячки, горілиць. Цими ж способами плавав і Марко, але набагато вправніше. Він справедливо вважав себе кращим плавцем на острові. Він не знав, як плаває Люда, але гадав, що не дуже добре. Марко вирішив пливти поволі, дати іншим випередити себе, а потім ефектно вийти попереду всіх.

В цей час у бухту входили шаланди. Рибалки поверталися з моря з уловом, і плавці умовились пливти їм назустріч. Хто перший допливе до рибалок, той перемаже.

По команді Люди плавці зайшли в воду, відійшли на значну віддаль від берега і вишикувались в ряд. Були вони різного зросту, і тому одним вода доходила до пояса, а другим по пахви. На березі стояли менші діти. Грицька обрали суддею, і він дав сигнал починати, тюркнувши в сюрчок. Плавці кинулись наввипередки. Марко не поспішав. Він плив по-жаб'ячому, розгортаючи руками воду, і придивлявся, хто як пливе. Одні плавці одразу забовтали руками й ногами щосили й вирвалися вперед. Інші пливли повільніше, проте Марко відстав і від них, бо затримувався навмисне. Та насамперед його увагу привернула Люда. Дівчина пливла майже так само, як і він, але не затримувалась, хоча й не поспішала. Незабаром Марко опинився позад усіх і почув з берега цюкання та глузливі вигуки на свою адресу. Тоді

він обернувся, проплив кілька метрів під водою і, з'явившись на поверхні, пішов наввимашки. Половина його спини виступала з води, руки швидко зносились вгору, розрізали повітря і з силою падали на воду, виносячи плавця вперед. Він випередив двох хлопців, дівчинку і зрівнявся з Людою. За кілька секунд випередив і її і вступив у змагання з передніми плавцями. Він не чув, як з берега наздогін лунали вже схвальні вигуки. Марко вигнався наперед, шаланди швидко наближалися до нього.

В цей час на березі запанувала тиша. На жаль, Марко не обертаяся й не бачив, що робиться позад нього. А там увагу всіх привернула Люда. Вона майже занурилась головою в воду, перейшла на «кроль», зняла бризкотню і з шумом помчала вперед, залишаючи глибокий слід, мов торпеда. Вона вирвалася із значно більшою швидкістю, ніж Марко, випредила всіх і вже наздоганяла переднього плавця. Юнга помітив це лише тоді, коли Люда зрівнялася з ним. Від подиву він навіть сповільнив рух, і ту ж мить дівчина випредила його на півголови. Марко був вражений: його, рибалку, моряка, кращого плавця Лебединого острова, випереджала дівчина з міста. Він не злостився, ні, але самолюбство його було вражене. Марко, мов дельфін, що вистрибує з води, раптом напружив усі сили й на кілька секунд залишив

Люду за собою. Вона його не бачила, бо пливла тим самим способом, лише зрідка підкидаючи голову, щоб вдихнути повітря. Через кілька секунд вона знову наздогнала Марка. До шаланд залишилося з сотню метрів. Там рибалки теж зацікавилися змаганням. Увагу всіх привернули двоє завзятих плавців. Вони йшли тепер нарівні і так пропливли половину відстані, а потім Люда знову випередила Марка метрів на два, і хоч як він намагався скоротити цю відстань, але нічого не виходило. Навпаки, дівчина дедалі більше випереджала його. Ось її голова поруч першої шаланди — і змагання закінчено. Ледве чутно долинув сюрчок з берега. То свистав Грицько, сповіщаючи про перемогу Люди. Хоч вона й не чула того свистка, але помітила шаланду і перейшла на повільний «брас».

Рибалки вітають її, жартівливо глузують з Марка, пропонуючи підвезти до берега. Марко був здивований, він ніяк не ждав такої вправності від міської дівчини. Одсапуючись, він перекинувся горілиць, добродушно усміхався на жарти рибалок і спочивав, лежачи на воді. До нього підпливла Люда, і він перший поздоровив її з перемогою.

Шаланди уже наближались до берега. Вітру в бухті майже не відчувалося, і рибалки веслували, щоб швидше підійти до пристані. До Люди й Марка наближались інші хлопці й дівчата і, вигукнувши свої зауваження про змагання, повертали до берега.

Старші трималися тепер про всяк випадок позаду. Раптом збоку залунав верескливий зойк: «Ой-ой! Рятуйте!»

Це скрикнув хлопчик, що відплив від товаришів. Голови усіх плавців повернулися на крик. Де в кого майнула думка: «Може, пустує». Але хлопчик зник під водою, потім знов виринув і знову зник. Всі кинулись на допомогу. Не інакше як хлопчика схопили корчі. Хоч як швидко всі пливли, але першою біля потопуючого опинилася незнайома Люді дівчинка. Вона спритно пірнула під воду, схопила хлопчика за чуприну й витягла його на поверхню: хлопчик навіть не встиг дуже захлинутися. Трохи наковтався води, проте не втратив притомності, тільки з переляку намагався вхопитись руками за шию дівчинки. Вона знала, що це дуже небезпечно, й відбивалася від нього, гукаючи, щоб він лежав спокійно спиною на воді. Так вона і підтримувала потопуючого, поки не підпливли інші товариші. Потім його взяли під руки Марко та Люда і рушили до берега. Решта плавців пливли навколо, готові кожну хвилину змінити першого, хто стомиться. На шаландах чули крик, бачили, як плавці рятували потопуючого, тому одна шаланда швидко підійшла до них. Врятованого витягли на шаланду. За ним вилізли Марко і Люда. Переляканий хлопчик пояснив, що його несподівано схопили корчі. Люда відчувала себе

незручно: адже вона підбила товариство на це змагання і не подбала хоча б про один рятівний човен. Коли б не та дівчинка, хлопчик міг би втонути.

— Другий раз не запливай далеко, — сказав літній рибалка, звертаючись до хлопчика. — Дякуй їм, — він показав на Марка і Люду, — врятували халамидника.

— То не ми, — сказала Люда, — його дівчинка якась врятувала: вона перша схопила і тримала, аж поки ми підпливли.

— Інспекторова Знайда, — пояснив Марко. — Звідки вона тут взялася, не знаю, на березі її не бачив. З нами вона не випливала...

— А-а, дефективна. Вона, мабуть, з дому сюди допливла. То ж риба, а не дівчинка. Ми її в морі якось кілометрів за п'ять від берега зустріли. Хотіли на шаланду взяти — та де там. Дика... Геть попливла!

Люда хотіла розпитати про дівчинку. Адже вона, здавалось, всіх знала на острові, а цієї дівчинки жодного разу не зустрічала. Проте розпитати вона не встигла, бо шаланда підійшла до «Колумба» і стала поруч інших борт у борт із шхуною. З шаланд перевантажували рибу. На палубі «Колумба» чути було сварку. Кілька рибалок обступили чоловіка, що міряв рибу клейончастим метром. То був рибний інспектор Ковальчук. Він

вибирав окремі рибини і вимірював їх від хвоста до голови і від голови до хвоста.

Рибна інспекція стежить, щоб рибалки не виловлювали молоду рибу, а для цього кожен пори риби ловлять сітями з відповідним розміром петель у них. Інспектори наглядають за справністю рибальського реманенту та розподіляють ділянки моря між окремими артілями.

На «Колумбі» знялася сварка через те, що відомий бюрократ, інспектор Ковальчук, знайшов у вилові кілька рибин на півсантиметра коротших за дозволений розмір. То були осетри завдовжки вісімдесят дев'ять з половиною сантиметрів, а дозволялося ловити не коротших як дев'яносто. Коротшу рибу рибалки мусили викидати в море. Трудно, звичайно, встановити при такій довжині різницю в півсантиметра, але Ковальчук одібрав десяток таких рибин на одній шаланді й хотів тепер конфіскувати весь її улов та оштрафувати бригадира. Рибалки захищалися, доводячи відсутність злого наміру, нарешті, коли міряли вони, то в них виходило не півсантиметра, а один-два міліметри.

Обурений Стах Очерет попросив припинити у нього на шхуні лайку і відмовився підписати акт, складений інспектором. Він запропонував йому не заважати, поки шаланди перевантажують рибу на шхуну. Ковальчук з погрозами залишив «Колумб»,

зійшов на пристань і подався берегом бухти додому. Ненароком він наступив на узор, викладений на прибережному піску Грицьком. Почувши обурений вигук хлопчика, інспектор зупинився, глянув на дитячу забавку і, злостячись на весь світ, шаркнув ногою з усієї сили; камінці й черепашки розлетілися бризками разом з піском. Грицько остовпів від страху і обурення. Інспектор пішов далі, не озираючись, а вслід йому полетіли нарікання розсерджених малюків.

Тим часом Марко прощався з Людою.

— До післязавтра. Я розкажу нашим про лист твого батька. Тепер у нас тільки й розмов, що про гелій та про торій. Всі просто хіміками поробилися. Шкіпер наказав мені в Лузанах дістати книжку, в якій написано про всі ці речі...

— А я хотіла ще тебе розпитати про цю дівчинку... Знайду... чи як там її... Чому я раніш її не бачила? Вона дочка цього інспектора?

— Ні, вона йому не дочка... Вона з'явилася тут, коли я був такий, як Грицько. Але її майже не знають. Вона дефективна. Зайди до Марії, вона розкаже тобі цю історію.

— Добре. Бувай! Бачу — в тебе термінова робота.

— Еге, до другої зустрічі!

Марко взявся до свого діла, а Люда пішла з врятованим хлопчиком на берег. Він уже

заспокоївся, тільки боявся, що мати нагрімає, коли довідається про його пригоду. Люда обіцяла зайти з ним додому разом. На пристані до неї підбіг Грицько і поскаржився на інспектора. Довелося ї цього заспокоювати.

Утрюх вони повільно пішли стежкою між лопухами й лободою по краю висілка. Вони бачили, як «Колумб» вирушив з бухти. Грицько заздродивився на шхуну, потім заявив, що коли виросте, то в нього буде ще краща шхуна, яку він назве «Альбатрос», бо так у них на маяку називався маленький каюк. Потім заспівав:

Плавав по морю маленький матрос
На вітрильнім кораблі.
Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

Жив на світі маленький матрос —
Гострі очі, білий чуб.
Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

— Хто тебе цієї пісні навчив? — спитала Люда.

— Сам видумав, — поважно відповів Грицько.

— А «гострі очі, білий чуб» — це ти про себе?
— Еге...

VIII. ЗНАЙДА

Це трапилося літом, в рік Грицькового народження. Чорна ніч звисала над морем. Важко розбивалися об берег хвилі. Блискавки раз за разом розтинали темряву, і розкотисті вибухи грому заглушували клекіт моря.

Тієї ночі погано спали рибалки на Лебединому острові. Дехто з них, незважаючи на дощ, пішов до човнів, щоб перевірити, чи не загрожують їм хвилі. Серед ночі за ріжком, що прикривав бухту, у морі замигтів вогник. Якийсь пароплав, борючись із штормом, наближався до берега. Позапинавшись у плащі, рибалки мовчки стежили за вогниками, що мигтіли в морі. Раптом спалахнуло полум'я, зникли розгойдані вогники і запанувала темрява. До берега долетів звук вибуху.

— На міну наскочив! — скрикнув один рибалка.

— Або котел розірвало, — відповів другий.

Над морем злетіла ракета. За першою — друга, третя. Потерпілий пароплав кликав на допомогу. Незабаром знову спалахнув вогник у морі; він розгорявся все яскравіше. То горів пароплав. На березі рибалки швидко розпалили вогнище, щоб вказати потерпілим, куди пливти човнами.

Полум'я змагалось з дощем. На мерехтливому фоні вогнища вирізьблювались суворі постаті в плащах. Всі мовчали. Здавалося, кожного свердлила одна й та сама думка, а в горлі застряли одні й ті ж слова. І першим вимовив ці слова підліток Левко:

— А коли в них не вистачить човнів?

Рибалки нерішуче презирнулися, але ніхто нічого не сказав. Свистів вітер, клекотіли розбурхані хвилі, і ніхто не наважувався запропонувати вийти такої ночі в море.

— Дядьку Стах, там же люди гинуть! — закричав Левко.

Похмурий Стах випростався. Він не зводив очей з плавучого вогнища в морі. Ні до кого не повертав голови. І тут з промовою виступив рибний інспектор. Він казав, що треба допомогти, і запевняв, що серед них немає боягузів. Він голосно умовляв, але всі стояли похмуро й непорушно. Та ось благально й наполегливо закричав Левко:

— Дядьку Стах, пливімо їм на допомогу!

Стах озирнувся на нього, обвів усіх поглядом, махнув рукою і сказав глухо:

— Ходімо! Ходімо! Люди ж гинуть. Хто сміливий, ходім! — І пішов широкими важкими кроками до шаланди. Поруч нього пішов Левко, а слідом рушили Тиміш Бойчук і Андрій Камбала.

Біля вогнища з хвилину мовчали. Та ось, нічого не кажучи, один по одному всі пішли до

шаланд.

Перемагаючи хвилю, шаланди відчалили і зникли в темряві. На березі залишився Левко. Дорослі не взяли хлопчика, і він плакав з досади.

Стах наказав йому підтримувати вогонь.

Левко повернувся до вогнища. Там стояла лише одна людина — Яків Ковальчук. Рибний інспектор залишився на березі.

Тієї ночі рибалки з Соколиного висілка врятували майже всіх пасажирів і більшу частину команди пароплава «Дельфін», що загинув від вибуху котлів. Наступних днів врятовані залишили Лебединий острів. Зосталася лише маленька дівчинка, батьки якої загинули під час аварії. У неї була розбита голова, і вона лежала непритомна. Дівчинку забрала до себе дружина Якова Ковальчука. Маленька нарешті опритомніла, але, чи від удару по голові, чи від переляку, забула все, що знала раніш, навіть забула, як її звать. Насилу згадала вона слова і не могла ходити. Минув рік, поки чула жінка, оточивши дівчинку материнською ласкою і піклуванням, наново вивчила її ходити й говорити і вже похвалялася нею, як рідною дочкою. Інспектор не дуже схвально ставився до вчинків дружини, але, коли ще через два роки дружина несподівано померла, він залишив Знайду, — так її називали, — наглядати за порядком у своїй хаті. У виселок дівчинку не пускав, школи вона не

одвідувала, бо була, як говорили всі, дефективна.

Про історію Знайди думала Люда, гуляючи по острову. Ту історію їй розповіла сестра Марка — Марія, і тепер дівчина часто думала про дефективну. Вона більше її не бачила, хоч кілька разів проходила повз хату рибного інспектора. На подвір'ї в нього завжди було порожньо, жодної ознаки чиєїсь присутності, лише дим іноді здіймався над димарем.

З дня на день Люда чекала приїзду батька. Вона гуляла по березі бухти і вдивлялася в море, сподіваючись побачити шхуну, пароплав або шаланду, якою прибуде батько. За кілька днів мав прийти «Колумб», і вона сподівалася побачити й Марка.

Замість «Колумба» прийшла інша шхуна. Шкіпер розповів, що «Колумб» послано у відкрите море, а звідти він піде в Караталінську затоку, а це відбере десять-дванадцять днів.

Минуло днів вісім, і Люда знову обходила бухту, а коли помітила, що підійшла аж до хатини Ковальчука, їй захотілося побачити Знайду і подякувати дівчинці за врятування хлопчика. Люда знала, що інспектора зараз немає дома: він виїхав на шаландах разом з рибалками в море. Мабуть, тому Люда й наважилась здійснити свій задум.

Хатинка виглядала досить привітно. Вона біліла серед невеличкого саду, обкопаного канавою

і огороженого очеретяним тином. Садибна розташована була на горбку метрів за триста від бухти. Люда повернула від берега і зійшла на горбок по ледве протоптаній стежці. Через огорожу, на грядках біля хати, помітила дівчинку років чотирнадцяти, у незграбному платті з грубого мішка, босу, в подертім солом'янім брилі на голові. Дівчинка стояла нахилившись. Вона полола грядки і стиха співала.

Люда одразу догадалася, що то Знайда, і почала прислухатися до слів пісні:

Море, не сердься,
Вітре, не вий,
Сонечко ясне, світи.
Милий мій, швидше пливи!

В цей час на городі показався чорний кудлатий собака. Це було справжнє страховище. Висолопивши язика і важко дихаючи від спеки, він наблизився до грядки, на якій працювала Знайда. Дівчинка помітила його, підвела голову і посміхнулася до собаки. Тепер Люда розгледіла її обличчя. Пес нахилив голову, але враз підвів її, нашорошив вуха, насторожився і подивився в той бік, де стояла Люда. Знайда знову взялася до роботи, не помітивши цього. Люда, не чекаючи, коли пес викриє її, гукнула:

— Дівчинко!

Ту ж мить пес люто загавкав, плигнув через грядку й кинувся до огорожі. Знайда випросталась, побачила незнайомку і закричала на собаку:

— Розбій, назад! Назад! Стій! Стій!

Почувши наказ, пес неохоче скорився. Він спинився на місці, але гавкати не переставав.

Знайда стояла, не виявляючи бажання підійти до незнайомки, щоб щось сказати або спитати її.

Люда заговорила перша:

— Дівчинко, будь ласка, підійди ближче.

Знайда підійшла до огорожі. Слідом за нею, переставши гавкати, помалу підійшов і Розбій. Знайда мовчала. Тепер Люда бачила засмагле обличчя русявої дівчинки з плескатим носиком, синіми, глибокими очима і помітним шрамом над лівим виском.

— Я прийшла подякувати тобі за те, що ти врятувала хлопчика в бухті.

Знайда мовчки слухала, оглядала незнайомку з ніг до голови. Люда теж помовчала і почала знову:

— Бач, я винна, що він заплив так далеко, а поблизу не було на той час човна. Коли б ти не наспіла перша, навряд чи встигли б ми врятувати його. Я дуже-дуже вдячна тобі.

Знайда так само мовчала. Люда стежила за її обличчям, але воно залишалось байдужим і непорушним. Здавалося, дівчинка чула слова, але

враз забувала їх; Люда шукала в обличчі Знайди рис, які свідчили б про її дефективність, але ніщо, крім цієї чудної мовчанки, не викликало підозріння в ненормальності. Вираз очей Знайди свідчив про якусь думку. Вона, здавалося, дуже зацікавилась вбранням Люди.

— Ти дуже добре плаваєш. Чи правда, що ти запливаєш далеко в море? Я закінчила минулого року школу плавання і на змаганнях у школі зайняла перше місце. Мені хотілося б поплавати разом з тобою.

Розбій уривчасто гавкнув і сів біля ніг дівчинки.

Знайда, наче щось згадавши, нахмурилась і, пильно глянувши в вічі Люді, сказала:

— Ідіть відціля. Яків Степанович не любить, коли чужі без нього приходять. Коли він дізнається, що ви приходили, то розсердиться.

Близько Знайди червоніла чудова троянда. Люда вирішила попрохати квітку і закінчити свій невдалий візит.

— Коли можна, подаруй мені, будь ласка, одну квітку.

Знайда охоче зірвала кілька квіток, зв'язала березкою і кинула через пліт. Люда спритно впіймала їх.

— Дякую. Ти, коли захочеш, приходи до мене. Я звуся Люда Ананьева. Мій батько — професор

Ананьєв. Ми живемо у мого дядька — шкіпера Стаха Очерета. Одним словом, питай мене у Очеретів. Приходь. Ну, до побачення.

Вона повернулася й пішла.

— Дівчино, — почула Люда позад себе голос Знайди і обернулася.

— Скажи, ти сама черевики зробила? — спитала Знайда, показуючи на сандалі у Люди на ногах.

— Ні, я купила.

— Угу! — Знайда одвернулась, покликкала Розбоя і попрямувала до своєї грядки.

ІХ. ФОТОГРАФ АНЧ

Того самого дня Грицько після ранішнього купання в компанії з двома однолітками подався шукати пригод на острівних пасовищах. Вони осідлали довгі хворостини і, уявивши себе кожен принаймні командиром кінного полку, помчали по острову. Обминули невелику череду корів, що розбрелися між кущами без догляду, пробігли вздовж маленького струмка і розбіглися в різних напрямках, умовившись, хто кого шукатиме. Грицько забіг найдалі. Скоро він побачив протоку, яка відокремлювала острів від суходолу. Протокою плив човен, видно — від Зеленого Каменя до острова. Гостроокий Грицько довго слідкував за

човном, ждучи, коли поблизу з'являться товариші. Мабуть, вони далеко забігли в інший бік і, не знайшовши його між кущами, подались до висілка. Грицькові надокучило ховатися. Хлопчик помітив великого барвистого метелика і почав його ловити. Бігав, аж поки не накрив метелика шапкою. Та коли метелик опинився у нього в пальцях, то був він уже не блискучий, бо обтрусив частину своїх барв і поламав крильця. Розчарований Грицько викинув метелика і знову перевів погляд на протоку. Човен підійшов до острова. На берег вийшов чоловік, а човен повернув назад. Прибулий рушив навпростець через острів. Грицька цей приїзд не цікавив, хіба мало хто з Зеленого Каменя приїздить! Хлопчик вирішив повернутися у виселок. Він ішов без стежки, у високій траві, яка досягала йому до плечей. В тій траві траплялися чудові сині га блакитні дзвіночки і білі з жовтим серцем ромашки. Люда якось просила принести їй квітів, тепер Грицько згадав про це. Він набрав уже чималий жмут квітів, коли його наздогнав чоловік, що йшов від берега протоки.

— Ей, хлопчику! — покликав він.

Грицько побачив недалеко від себе на вузькій стежці високого дядька, в білому кашкеті, з плащем на руці. Через плече в нього на ремені висіла якась коробка. В руці він тримав чималий чемодан. Дядько був одягнений у сірий костюм, а

на ногах у нього були чорні краги. Хлопчик бачив його вперше.

— Ти з Соколиного?

— Ні, я з маяка, — відповів хлопчик.

— А не скажеш, як мені пройти до хати рибного інспектора Ковальчука?

— Просто йдіть стежкою, тільки коли перейдете кладку через рівчак, візьміть трохи ліворуч. Там стежки нема, але йти по рівному. Як вийдете до бухти, то й побачите Ковальчукову хату. Виселок праворуч, а його хата — ліворуч... Тільки далеко від висілка... Там жодної хати нема аж до краю.

— Дякую, молодчина! — Незнайомець недбало пустив з руки щось блискуче, а сам пішов, більше не обертаючись.

Те блискуче впало в густу траву. Грицько здивовано проводив поглядом спину високого дядька, а потім став на коліна — шукати в траві блискучу річ. Після ретельних розшуків надибав срібну монету — двадцять копійок. Блискуча, новенька монета йому подобалась. Він погано розумівся на вартості монет, але знав, що за гроші можна купити цукерок, горіхів та червоної шипучої води в кооперативній крамниці, яка одчинялася в Соколиному на годину ранком і на годину ввечері. Але хлопчик не розумів, для чого той дядько кинув монету.

Незнайомець уже був перед садибою Ковальчука, коли відчув, що хтось схопив його за руку. На одну мить він завмер і враз повернувся всім тулубом. Кулаки його стиснулися, а обличчя скам'яніло, в очах блимнув страх. Побачивши перед собою хлопчика, полегшено зітхнув, але враз нахмурився.

— Що таке? — спитав він.

— Дядьку, ви загубили гроші, — відказав Гриць і простяг йому двадцять копійок.

Незнайомий і здивувався і розсміявся, таким чудачком здався йому хлопчик.

— Це я тобі дав.

— Ні, дякую.

Гриць обернувся і побіг назад. Незнайомий сховав двадцять копійок і пішов далі. Через кілька хвилин він стояв перед хвірткою Ковальчукового подвір'я. Гукнувши, незнайомий стояв і ждав, щоб хтось вийшов.

Невдовзі з-за хати з'явилася Знайда. Вона спинилась серед подвір'я і мовчки дивилася на того, хто гукав. Розбій загавкав ще голосніше, рвався до хвіртки, але з-за огорожі не стрибав.

— Яків Степанович дома?

— Нема.

— Одженіть собаку, мені зайти треба.

Дівчинка похитала головою.

— Не могу, — сказала вона. — Якова

Степановича немає дома, без нього не пускаю.

— Та чому? Я ж нічого не з'їм.

Дівчинка нічого не відповіла. За неї відповідав Розбій, гавкаючи до хрипоти. Незнайомому доводилось добре напружувати голос, щоб перекричати це гавкання.

— Слухайте, я маю до нього діло. Коли він буде?

— Мабуть, надвечір.

— Та підійдіть ближче.

Знайда підійшла майже до самої хвіртки.

— Слухайте, я фотограф. Хочете, я вас сфотографую. — І незнайомець почав діставати з футляра фотоапарат.

Ні його слова, ні його апарат ніякого враження на дівчинку не справили. Він почав далі умовляти придержати собаку й пустити його до хати. Але Знайда нічого не відповідала.

Нарешті заявила:

— Можете зі мною не балакати, бо я дефективна, — повернулася й пішла.

Фотограф розсердився і навіть спробував сам відчинити хвіртку, але Розбій наїжився, ошкірив зуби і так плигнув на хвіртку, що настирливий відвідувач виконати свій намір не насмілився. Він витяг з кишені годинник, подивився, скільки доведеться ждати до вечора, одійшов на моріжок і сів край маленького глинястого обриву, підмитого

весняною водою. Умостившись, він дістав з чемодана два бутерброди і, уминаючи їх, оглядав навколишню місцевість.

Він чекав терпляче, але, на своє щастя, не дуже довго. Виявилось, що шхуна, яку бачила Люда, була «Колумб». Справді, вона привезла її батька, а разом і Якова Ковальчука, якого забрала в морі з рибальських шаланд. Інспектор у висілку не затримався, пересів на свій каюк і попід берегом повернувся додому. Фотограф бачив, як каюк пристав до дошки, що заміняла пристань. Далі людина прив'язала каюк до кілка, забитого під берегом, а сама рушила до інспекторського двору.

Фотограф підійшов до людини і, вдивляючись в її обличчя, сказав:

— Здрастуйте, Якове Степановичу, насилу діждався вас. А тут дівчинка ваша ніяк не пускає, не то що до хати, а навіть у подвір'я.

— Здрастуйте, — відказав інспектор і здивовано дивився на незнайомого, який поведився з ним, наче знав багато років. — А ви в якій справі?

— Я фотокореспондент. Прізвище моє Анч. Приїхав сюди з редакції журналу «Рибалка півдня». Не чули? Це новий журнал. Незабаром виходить перший номер. Маю завдання редакції дати фотонарис про рибалок Лебединого острова. Ось моє посвідчення та рекомендаційний лист до вас з рибної інспекції. — Він простяг Ковальчукові свої

папірці.

— Як же ви сюди дісталися?

— А я їхав суходолом через Зелений Камінь. Звідти мене переправили човном через протоку.

— Чим же я можу вам допомогти?

— По-перше, ви познайомите мене з тутешніми рибалками, допоможете вибрати найцікавіші об'єкти для фотографування... Мені рекомендували вас як досвідчену людину. Потім мені радили попросити у вас притулок на цих кілька днів. Редакція мене коштами не дуже обмежує, я радий розплатитися з вами так, як ви оціните свій клопіт зі мною.

Ковальчук запросив фотографа у двір.

— А дівчинка молодець! Це ваша дочка?

— Ні, так... у приймах. Ви не дивуйтесь з неї, вона трохи дефективна.

Х. ФОРМУЛА АНДРІЯ АНАНЬЄВА

Біля хати Стаха Очерета відбувалися збори, їх ніхто не скликав. Люди зібралися самі. Вже два тижні увесь виселок говорив про пісок, знайдений професором Ананьєвим. Більшість певна була, що в тому піску є золото. Дехто з соколинців навіть ходив до піщаного горба і копався там, але золота ніхто не знайшов. Команда «Колумба» після розмови з професором розказала на острові про

торіаніт, але їм вірили й не вірили. Марків дід, старий Махтей, колись довго плавав матросом на різних пароплавах і багато чого знав. Він побував в усіх закутках земної кулі, не раз одвідував Америку, Африку та Австралію, острови Тихого океану, плавав у антарктичних морях, але ні про який торіаніт ніколи не чув. Він, правда, твердо вірив у науку і всім розповідав, що наука може «до всього докопатися», навіть золото, мовляв, з морської води добувають, але вважав, що команда «Колумба» не зрозуміла професора.

— Не інакше, — казав він, — нафта там мусить бути. Це тепер саме головне і для військово-морського флоту і для нас.

Так чи інакше, а як тільки професор повернувся в Соколиний виселок, хата шкіпера Стаха наповнилась дітьми, жінками та рибалками, що повернулися з моря або не виїздили того дня на промисел. Всі хотіли почути новину про той незвичайний пісок.

В хаті не вмістилися. Вийшли в двір і розташувалися, хто на траві, хто на старих кроквах з розібраної минулого року повітки, хто на призьбі.

— Ну, товариші, пісок у вас цінний, — сказав професор. — Всі ви чули про дирижаблі. Мабуть, бачили їх також на малюнках. Це великі аеростати, що тримаються в повітрі за допомогою газу, легшого, ніж повітря, а літають за допомогою

мотора, прикріпленого до гондоли. Дирижаблі з'явилися трохи раніше від літаків, але виявилось, що літаки будувати легше й дешевше. Під час імперіалістичної війни в різних країнах збудували кілька сот дирижаблів. Вони дуже прислужилися своїм арміям. Але більшість тих дирижаблів загинула. Виявилось, що знищити дорогий повітряний корабель дуже просто. Дирижабль наповнюється найлегшим у світі газом — воднем. Цей газ, що в хімічному сполученні з киснем дає воду, одна з найбільш горючих речовин у світі. Механічно змішуючись з киснем або повітрям, він утворює надзвичайно сильну вибухову речовину — гримучий газ. Отже, досить, аби одна іскра проникла крізь оболонку дирижабля, щоб водень спалахнув, враз змішався з повітрям і щоб сильний вибух знищив повітряний корабель.

Запальні снаряди зенітних гармат швидко винищували дирижаблі. За час імперіалістичної війни Німеччина збудувала сто двадцять три великі дирижаблі, що звалися «цепелінами», ім'ям одного з перших будівників дирижабля — генерала Цепеліна. Запалені снарядами, цепеліни гинули буквально в один момент, перетворюючись в купи руїн.

Та одного разу англійські зенітчики, обстрілюючи німецький цепелін, помітили, що, хоч запальний снаряд і влучив в його оболонку,

дирижабль не вибухнув, а лише завернув і полетів назад.

Це дивне явище не скоро вдалось пояснити. Вже значно пізніше довідались, що німці стали наповнювати оболонку своїх дирижаблів не воднем, а газом гелієм. Підймальна сила цього газу лише на вісім процентів менша за підймальну силу водню. Але гелій не горить. Він належить до групи газів, що їх одні називають благородними газами, а другі — ледачими, бо вони не вступають із жодною речовиною в хімічну сполуку. Отже, наповнений гелієм дирижабль не боїться спалаху.

Та коли довідались, що німецький дирижабль був наповнений гелієм, здивувалися ще більше, ніж тоді, коли він не загорівся від снаряда. Адже гелію на світі було добуто дуже мало. На початку імперіалістичної війни в Сполучених Штатах Америки один кубічний метр гелію оцінювали в двісті тисяч карбованців золотом. Тоді в усіх американських лабораторіях не знайшлося б і десятої частини кубічного метра гелію.

Гелій в перекладі на нашу мову означає — сонячний. Його так називають тому, що вперше цей газ знайшли не на Землі, а на Сонці. Астрономи, досліджуючи склад Сонця, 1873 року відкрили там речовину, якої досі ніхто не знав на Землі. Лише через двадцять сім років після того гелій знайшли на земній кулі в мінералі клевеїт. Пізніше гелій

виявили в повітрі. Але в повітрі і в клеветі його так мало, що добування сонячного газу коштувало величезних грошей.

Пізніше гелій знайшли в Бразилії, в так званому монацитовому піску. Перед війною Німеччина ввезла цього піску до себе кілька тисяч тонн. Під час війни німецькі хіміки добули гелій з привезеного піску. Крім того, вони знайшли гелій у джерелі мінеральної води на одному з своїх курортів. Але там його було небагато, і Німеччина незабаром вичерпала свої запаси.

Тим часом Сполучені Штати Америки, вступивши в імперіалістичну війну, розширили добування гелію. Вони знайшли у себе його природні джерела. Тепер у них є два великі заводи по добуванню сонячного газу, і вони мають його в потрібній їм кількості. Зараз у Сполучених Штатах гелій коштує лише в десять чи п'ятнадцять разів дорожче, ніж водень. Американці за кордон свій гелій продають дуже рідко і невелику кількість. Кожного разу на продаж гелію за кордон потрібний спеціальний дозвіл американського уряду.

Дешевого гелію шукають в усіх країнах. Дорогий гелій скрізь можна добувати з повітря, але вартість його буде величезна. Це так само невигідно, як добувати золото з морської води, хоч ми знаємо, що в морській воді є золото. Дешевий гелій дасть змогу забезпечити від пожежі

дирижаблі, аеростати, стратостати і посуне вперед будівництво величезних повітряних кораблів.

В Індійському океані біля берегів Індії є острів Цейлон. Він належить англійцям. На цьому острові знайдено мінерал торіаніт. Дослідники виявили, що з кожного кілограма торіаніту можна добути десять літрів гелію. Для цього лише треба розпекти торіаніт на вогні.

На піщаному горбі нашого острова я знайшов чорний пісок. Мені здавалося, що в цьому піску багато торіаніту, а значить і гелію. Всі мої сподіванки оправдалися. Це високоякісний пісок, багатший на торіаніт, ніж піски островів Індійського океану. Безумовно, з нього можна добувати гелій. Крім того, з нього можна добувати одну речовину, яка називається мезоторій, вона заступає радій і оцінюється в п'ятдесят тисяч карбованців за кілограм. Для того щоб налагодити цей промисел, треба добре знати дві речі. По-перше, чи багато тут є цього піску, по-друге, треба знайти спосіб дешевого і швидкого добування гелію у великих розмірах.

Потім професор розповів про майбутнє Лебединого острова, коли на ньому буде створено підприємство по видобутку гелію та мезоторію.

Слухачі ще тісніше обступили його. Ніхто, за винятком двох, до пізнього вечора не залишав зборів. І коли вже високо піднявся повний місяць,

десь аж опівночі розійшлися вони, збуджені й захоплені розповіддю професора.

Тих двоє, що залишили збори раніш, були Марко і Люда. Вони знали більше, ніж інші, бо частіше бачились з професором. Приблизно те саме він розповідав сьогодні вдень під час подорожі морем на шхуні. Люда могла навіть багато чого додати, бо батько тримав її в курсі своїх справ.

Дійшовши до моря, хлопець і дівчина посідали на невеличких бочках з-під риби. Обом хотілося побалакати, тому вони вирішили зробити це під час зборів, бо шкіпер заявив, що «Колумб» ще сьогодні вирушить у Лузани. Він не хотів довго затримувати несолону рибу.

Тепла місячна ніч, лагідно величний морський краєвид схиляли до товариської розмови. Марко розповів про останній рейс «Колумба» у відкрите море та Караталінську затоку. Потім помріяли про майбутнє Лебединого острова, визначаючи своє місце в тому майбутньому. Люда вагалась, яку професію обрати — геолога чи хіміка. Обидві науки цікавили її, обидві зв'язувалися в її думках з перспективами роботи на Лебединому острові. Марко теж висловив думку, чи не вчитися йому на хіміка, але швидко передумав і вирішив лишитися моряком.

— Знаєш, коли я була менша, то мріяла стати садівником і розводити квіти. Я й зараз дуже

люблю квіти.

Люда згадала про квіти, які їй приніс Грицько, і розказала про свої сьогоднішні пригоди. Марко з цікавістю вислухав її розповідь про Знайду.

— Розумієш, — сказала, нарешті, дівчина, — вона трохи чудна, дуже небалакуча й надто бідно одягнена, а це в наш час навіть якось незручно... Але одяг залежить не від неї... Зате вираз її обличчя і ті кілька слів, які вона сказала, свідчать, по-моєму, про те, що вона абсолютно нормальна.

— Я бачив її лише кілька разів, та й то здалека. Інспектор не пускає її з дому, а до нього теж рідко хто ходить, його не люблять, хоча він дуже давно живе на острові. Особливо дошкуляє він усім своїми інструкціями та розпорядженнями. Завжди возить їх з собою і завжди знаходить причіпки. Він зліший, ніж його Розбій. Про дівчинку завжди каже «дефективна, боюсь, щоб біди кому не наробила».

— Знаєш, її зацікавили мої сандалі, ото мені й спало на думку... коли б у Лузанах купити й подарувати їй такі.

В цей час збори закінчилися, і рибалки розходились. На берег першим прийшов Левко, він побачив Марка та Люду і жартівливо спитав, чому це в них побачення на такому видному місці.

— А ми тут про твою хрещеницю розмовляємо, — відказав Марко.

В Соколиному іноді жартома називали Знайду Левковою хрещеницею, згадуючи, як він турбувався за врятування людей з «Дельфіна». Левко один час починав цікавитися врятованою дівчиною, але вона перший рік не ходила й не розмовляла, а лайливий інспектор кого завгодно міг віднадити від своєї хати.

Люді довелося розповісти вдруге про свою зустріч та розмову із Знайдою. Тепер вона робила це ще з більшим запалом, коли говорила про її одяг та про заборону Ковальчука підпускати будь-кого до хати.

— Теж мільйонер, — презирливо сказав Левко. — Боїться, пограбують. Спеціально з-за моря бандити для цього приїдуть... То, кажеш, вона у лахмітті?

— На ній все ціле, але це просто два зшиті мішки, в яких прорізано діри для голови її для рук.

— Ну й гадина! — пробурмотів Левко.

Люда повторила свою пропозицію — подарувати Знайді сандалі. Марко підтримав її.

— Сандалі? — перепитав моторист. — Обов'язково. І не тільки сандалі, я їй усе привезу. Завтра в Лузанах усі крамниці переверну. Нехай Яків Степанович спробує не дозволити подарунок хрещениці зробити. А там ще перевіримо, чи справді вона така дефективна, як він розказує. Чи це він її такою зробив...

Почулася важка хода шкіпера. Він ішов спиною до місяця і поперед нього сунулась тінь.

— Ей, команда, — весело загукав Стах. — Давай корабель! Швидше пару розводь, рушаємо!

Юнга і моторист розпрощалися з Людою та умовилися наступного разу разом одвідати Знайду.

Дівчина повернулась додому. У великій кімнаті батько сидів за столом, схилившись над широким блокнотом. Гасова лампа освітлювала перед ним хліб, порізану шматочками кефаль і високий глечик з кислим молоком. Він, очевидно, до вечері ще не брався. Весь зосередився над якимись обчисленнями. Між пальцями лівої руки диміла цигарка. Дочка діловито підійшла до нього, вихопила ту цигарку й викинула у відчинене вікно. Батько здригнувся, сердито глянув на неї і сказав спокійним тоном:

— Вибач, але будь обережна. Тут цигарка може наробити пожежі.

Люда підійшла до вікна, глянула, куди впала цигарка, і відповіла:

— Ні, пожежі не буде, але де твоє слово, дане лікареві, що ти не куритимеш протягом місяця. І чому ти не вечеряєш? Ти ж зобов'язався лягати на Лебединому острові не пізніше дванадцятої.

— Зараз без п'яти дванадцять, — сказав професор, — а головне, я тільки що остаточно спростив свою формулу. Вона стала прозоро-ясною,

як чиста вода.

ХІ. ДІВЧИНКА ІЗ СВІЧКОЮ

Того самого вечора в інспекторовому будинку десь опівночі, при світлі великої гасової лампи, Ковальчук та його гість пили чай. Знайда сиділа куняючи в кутку. Вона послала фотографові ліжко, а тепер наливала чай або подавала їжу на стіл, коли їй наказували. Ковальчук розповідав про рибальські справи, скаржився на нудне й одноманітне життя на острові. Анч, пихкаючи цигаркою, спокійно, не дуже уважно слухав. Часом він зиркав на дівчинку, наче ждучи, коли вона забереться звідси. Нарешті спитав:

— А чому дівчинка не йде спати? Вона ж ось-ось захропе.

— Ага... — Ковальчук перевів очі на свою вихованку. — Та й справді... Знайдо, йди спати.

Дівчинка вийшла в маленьку комірчину за стіною, де стояв короткий тапчан, на якому вона спала. В комірчині вікон не було, і дівчинка засвітила свічку. Вона постелила подерту ряднину, кинула подушку, напхану морською травою, і почала роздягатися. Лише вкрилася другим рядном і хотіла погасити свічку, коли розмова, що долітала крізь дощану стіну, привернула її увагу. На обличчі, освітленому свічкою, з'явилася настороженість.

Дівчинка повернула голову і майже притулилась одним вухом до стіни. Хитливе полум'я свічки коливало тіні на стіні і відбивалося в очах Знайди. Вона добре чула розмову в сусідній кімнаті.

— Я нічого подібного... не знаю, — хрипів голос Ковальчука.

— Можливо, — чувся другий, іронічний голос, — можливо, це помилка, але, — голос став металічно твердим, — може, ви пізнаєте людину на цій фотографії?

На півхвилини запанувала мовчанка.

— Фотографію цю, — продовжував Анч, — зроблено 1918 року, гляньте — ось.

Знайда почула, як хтось скочив на ноги і впав стілець.

— Заспокойтесь, пане бунчужний! — наказом продзвенів той самий металічний голос, який, Знайда вже знала, належав Анчу.

— Віддайте, — шипів Ковальчук, — віддайте!

— По-перше, я дужчий від вас фізично, по-друге, це не єдиний примірник. Заспокойтеся... Ви надто збуджені. Пам'ятайте, що в усіх випадках у житті треба бути спокійним, тоді найлегше з кожного становища знайти вихід.

Було чути, як інспектор сів на стілець, Знову мовчанка. Так тривало хвилини півтори.

Знайда чула, як стукотіло її серце і як ледве-ледве потріскувала свічка.

— Я вимагаю, оддайте! — скрикнув Ковальчук.

— Тихше. Може прокинутись ваша дурнувата. Вона подумає, що я вас ріжу.

— Ви таки ріжете, без ножа ріжете, — вже плаксивим голосом відповів Ковальчук.

Свічка розгорілася, гніт витягся, віск скочувався великими краплями і застигав на пальцях. Але Знайда не помічає цього. Вона слухає. І раптом Анч спитав:

— Слухайте, ваша дефективна, напевне, спить?

Рипнув стілець, і почулися кроки. Знайда відскочила од стіни, дмухнула на свічку і пальцями стиснула гніт. Світло згасло, і все поринуло у темряві.

Ковальчук відхилив двері в комірчину, засвітив сірник, подивився на дівчинку, що зібгалася калачиком, і повернувся назад до Анча.

— Поки що, — говорив фотограф, — я можу видати вам три тисячі карбованців.

— І ви обіцяєте мені за кордоном забезпечення?

— Безперечно. Але це, як і мій аванс, треба відслужити.

— Тобто...

— О, справа не дуже важка. В Соколиному висілку зараз перебуває професор Ананьєв. Про це

я довідався від вас дві години тому.

Слова «професор Ананьєв» щось нагадали Знайді. Ага, це прізвище тієї дівчини, що приходила вдень.

— Вас цікавить цей професор? — спитав Ковальчук.

— Так. Нам потрібно знати кожен його рух. Він тут розшукав торіанітовий пісок. Тому я тут затримаюсь на деякий час. Тим часом ви виконуватимете обов'язки мого помічника.

— Ну, а потім?

— Коли ми виконаємо наше завдання, — слова Анча звучали багатозначно, — ми залишимо острів разом. Перебратися через кордон не так важко, як думаєте.

— Так... так... Але все ж... мені не зовсім ясне це завдання...

— Ой, який ви недотепа... Торіанітового промислу на острові не повинно бути. От і все! — виразно закінчив Анч.

— А професор Ананьєв?

— У нього хворе серце... Лікарі побоюються, що він довго не проживе. Розумієте?

— Та-а-ак... та-а-к... Ну, а коли я не згоден?

— Можете заявити на мене, але не сподівайтесь, що вам простять 1918 рік. У нас матеріалів більше ніж треба... По-друге, можете бути певні, що руки в нас довгі. По-третє, коли ви

ще раз продумаєте ситуацію, в яку ви потрапили, то згодитесь, що цей вихід з вашого становища — найкращий. Ви задоволите свою приховану зненависть і дістанете чималу нагороду... А поки що будемо лягати спати. На добраніч.

Знайда чула, як вийшов хтось на подвір'я, і все стихло. Вона лежала з розплющеними очима й не могла заснути. Вона сподівалась почути ще що-небудь. Але в кімнаті було тихо.

Анч викурив перед сном цигарку і дивився у вікно на подвір'я, освітлене місячним світлом, де задумливо від хвіртки до городу і назад походжав Яків Ковальчук. Анч так і залишив його ходити й думати, а сам досить спокійно вмоستився на інспекторовому ліжку.

Сон утікав від Знайди. Рідко траплялися такі випадки, коли вона не засинала одразу. Дівчинка мало зрозуміла з того, що почула. Проте для неї було ясно, що людина, яка прибула до них, підмовляла Якова Степановича на щось погане. Знаючи інспектора, вона майже не мала сумніву, що він на цю погану справу пристане. Вони щось задумали проти батька тієї дівчини.

Знайда дуже рідко з'являлася у Соколиному. Висілка вона не любила. Розбишаки-хлопчики кричали «дефективна» і збігалися дивитись на неї, мов на чудного звіра. Тітки жалісно хитали вслід їй головами, а дорослі рибалки майже не звертали на

неї уваги.

Про професора Ананьєва та його доньку вона довідалась тільки останнього дня. Дівчина в сандалях справила на неї велике враження тим, що прийшла висловити подяку. Знайда майже не пам'ятала, щоб хтось колись їй дякував. Хіба який рибалка механічно казав «спасибі» за квартиру води. Тепер вона вдруге почула про Ананьєва. Дивно у нього ім'я — «професор». Ну, та всякі імена бувають. Дівчинка ще й ще раз передумувала ненароком підслухану розмову. Вона не любила Якова Степановича. Навіть більше: вона його боялась і ненавиділа, хоча звикла коритись йому беззаперечно. Єдина людина, яку Знайда згадувала чуло і з сльозами на очах, — була померла дружина Ковальчука. Але по її смерті дівчинка лишилася під доглядом інспектора і більше не бачила ласки.

Була ще одна людина, до імені якої вона ставилась майже з побожністю, але бачила ту людину дуже рідко, а розмовляти з нею ніколи не розмовляла. Це був Левко Ступак. Колись якийсь рибалка жартівливо сказав при ній другому, що вона Левкова хрещениця, а потім пояснив, що її колись було врятовано завдяки Левкові. Вона спитала потім про це Ковальчука. Той розсердився, нагримав на неї і сказав, що врятував її він, а не Левко, який тоді був ще шмаркачем. Знайда не вірила інспекторові, потім вона спитала про це

якусь тітку, і та ствердила слова рибалки.

Дівчинка пригадувала своє безпросвітне життя і тепер до маленького числа тих, кого вона любила, зарахувала нову знайому — Люду Ананьєву. Думаючи про неї, вона врешті заснула.

XII. НА ПІЩАНОМУ ГОРБІ

В центральній частині острова, ближче до протоки, здіймалися два конусоподібні верхи піщаного горба. Цей горб нагадував велетенського верблюда, що лежить на землі, низько спустивши голову. На Лебединому той горб здавався справжньою горою, хоч заввишки він був не більше тридцяти метрів. Він простягся метрів на півтораста з північного заходу на південний схід, починаючись біля маленького озерця. Килим твердих трав, серед яких цвіли куці шипшини, вкривав горб. Досить там було копнути ґрунт сантиметрів на сорок, щоб добути під чорноземом сірий пісок з чорними зернами. Про цей незвичайний пісок жителі Лебединого острова знали давно. Вперше його виявили пастухи, але нікому він не був потрібний, і ніхто ним не цікавився. Лежав горб від висілка приблизно кілометрів за шість. Під час однієї екскурсії Андрій Ананьєв зацікавився тим горбом і відкрив у ньому торіаніт.

Незабаром після повернення професора на

острів одного ранку він вийшов з Людою в напрямку до піщаного горба. Озброєні лопатками, молотками, компасами та рулеткою, йшли вони високою травою, слухаючи цвірінькання пташок та проводячи очима чайок, що пролітали над островом. Коли висохла роса, вони вже підійшли до підніжжя горба. Професор вирішив обміряти горб, прокопати в кількох місцях ґрунт та приблизно визначити положення поверхневого шару торіанітового родовища.

— Нам треба поставити тут намет, — сказав батько, — якщо вже серйозно братись до роботи. В наметі можна сховатися від сонця, відпочити і в ньому ж сховати інструмент.

— А то й зовсім сюди перебратися на кілька днів, — запропонувала Люда.

— Зовсім — ні, бо в цій калабані, мабуть, є малярійні комарі, на ніч тут лишатися не слід.

— Але ж на острові про хворих на малярію нічого не чути.

— Це не значить, що тут нема малярійного комара. Анофелес може жити і без малярії.

— Але коли комар не має в собі зарази, значить, він не страшний.

— Ти права, але я, як ти говорила маленькою, правіший. Берегтися треба. По-перше, ми не знаємо, чи тутешні комарі безпечні, а по-друге, досить з'явитися одному маляріку, щоб хвороба

поширилася тут.

— Поки що, татку, можемо не сперечатися.

— Правильно. А коли тут буде організовано промисел, то всі ці калабані знищимо або заллемо їх нафтою, напустимо в них гамбузій, і малярії тут не буде.

Не припиняючи розмови, почали працювати. Насамперед професор хотів поділити, з допомогою рулетки, поверхню горба та навколишню місцевість приблизно на віддалі до ста метрів від його країв на квадрати по десять тисяч квадратних метрів у кожному. Таких квадратів мало бути дванадцять, тобто вони мали зайняти сто двадцять тисяч квадратних метрів, або дванадцять гектарів. На цій площі професор хотів розкопати ґрунт, намітивши для цього місця для тридцяти двох маленьких шурфів. Кути кожного квадрата вони позначили ямками.

Не поспішаючи, години за півтори батько з дочкою майже наполовину розміряли квадрати. Тим часом сонце починало припікати. Професор скинув кітель, залишився в спідній сорочці, роззувся і ходив босий. Люда сміялась. От якби його таким показати в університеті на кафедрі. Вона шкодувала, що не захопила фотоапарата.

— А хто це до нас іде? — промовив професор, подивившись убік. — Здається, ця людина несе фотоапарат.

Люда, глянувши в той бік, куди показував батько, побачила високу людину з футляром на ремені через плече, як то звичайно носять фотографи.

Це був Анч. Він ранком з'явився в Соколиний разом з інспектором, познайомився з рибалками, потім довідався, куди пішов професор Ананьєв, і подався в тому самому напрямі. Він шукав зустрічі з людиною, задля якої приїхав на цей маленький острів. Підійшовши досить близько, побачив, що його помітили, і заспішив до професора й Люди. Він привітався, одрекомендувався, сказавши, що прибув сюди лише вчора з дорученням редакції зробити фотонарис про рибалок Лебединого острова та про острів.

— Тут я довідався про ваші відкриття і, звичайно, не можу не зафіксувати цієї події. Сподіваюсь, ви дозволите. Це ж колосальне відкриття, професор!

Андрій Ананьєв посміхнувся, і враз обличчя його стало серйозне, хоча в очах пробігла хитра іскорка. Він дуже ввічливо зауважив, що заперечень не має, лише не хоче, щоб його фотографія з'явилася в пресі. Відкриття хоч і цікаве, але практичне значення його ще невідоме і не слід роздувати це в подію дуже великого значення. Все ж він радий познайомитись з фотокореспондентом і сподівається, що той допоможе йому знімати

окремі об'єкти та рельєфи місцевості, бо хоч і сам він і дочка фотографують, але їх знімкам, звичайно, бракує тієї чіткості й прозорості, яку дають спеціалісти цієї справи.

Анч охоче погодився допомагати, обіцяв жодної фотографії без дозволу професора ніде не вміщувати, зараз же витяг «лейку» і почав клацати. Він мав два найновіших апарати: «лейку» та ще один досить портативний апарат, із змінними об'єктивами. Фотокореспондент просив не звертати уваги і продовжувати працювати, бо він, як художник, не терпить пози. Проте просив, щоб повернутися до світла, прийняти руку, вище підняти плече, нижче нахилити голову і т. ін.

— Починається тиранія, — добродушно посміхаючись, півголосом промовив професор.

Анч витяг портсигар і запропонував цигарку. Андрій Ананьєв простяг руку, але, впіймавши несхвальний погляд Люди, усміхнувся, подякував і пояснив, що хоч він і завзятий курець, але зобов'язався протягом відпустки не курити... А тут, мовляв, ще й контроль...

Фотокореспондент ішов слідом за «геодезичною партією», як називав професор себе та Люду, і засипав професора запитаннями відносно торіанітового родовища та застосування торіаніту, його цікавило, чи доцільно тут починати промислове видобування, коли горб досить-таки

невеликий, і навіть якби він увесь був повний торіанітового піску, то це ж зовсім небагато, порівняно з покладами інших руд, які йому довелось бачити в різних місцях.

— Я не знаю, чи поклади обмежуються лише цим горбом, — відповів професор, — може, на певній глибині весь Лебединий острів стоїть на торіанітових породах. Може, це лише вихід з глибин великої торіанітової жили. Це треба дослідити. Нарешті, і цей горб має цінність, бо пісок з нього — майже концентрат, який звичайно виходить із збагачувальної фабрики. Тут дуже цікаво простежити історію цього горба — яким чином він піднявся над рівнинним островом. Треба сподіватись, що на торіанітові піски натискували якісь важкі породи, і вони ото й витиснули пісок на поверхню. Зрештою, це спеціальна геологічна проблема, навряд чи вона цікава для вас. Журналістів цікавитиме це в більш популярній формі викладу. Мушу сказати, що торіанітовий пісок у цьому горбі високої якості. Певний, що коли на його розробку витратити сто мільйонів, він дасть продукції на два мільярди. Коли ж виявиться, що це тільки вихід величезних розсипів, то цифра збільшиться в стільки разів, у скільки розсипи перебільшуватимуть цей горбок.

— А скажіть, техніка видобутку гелію з піску — легка справа?

— Досі — ні. Але в моєму портфелі лежать папери, з яких видно, що деякі люди думають про цю справу, і, здається, проблему розв'язано.

— Ну, а для чого ж стільки гелію? Коли для дирижаблів, то це, безперечно, цінно, але навряд чи повітроплавство матиме тепер таке велике значення, зважаючи на колосальні успіхи авіації.

— Значення воно матиме, безперечно, велике, але мені здається, що гелію незабаром потребуватимуть у великій кількості й інші галузі техніки. Недавно я розмовляв на цю тему з спеціалістом по благородних газах, професором Китаєвим. Він на порозі дуже важливих і цікавих відкриттів.

— А саме?

— Ну, це його справа. Незакінчені дослідження оголошенню не підлягають.

— Скажіть, будь ласка, ви думаєте — торіаніту тут багато?

— Я майже певен.

— А гелій можна добувати іще з якихось речовин?

— В кожній речовині, в якій є уран або торій, є і гелій. В жодній речовині, в якій немає цих елементів, немає і гелію. Цей благородний газ безперервно народжується з урану і торію. Частково гелій втікає в повітря — тому в кожному літрі повітря є п'ять кубічних міліметрів гелію —

частково він зберігається в тих мінералах, серед яких народжується. І чим менш пористим був той мінерал, тим більше гелію збереглося в нім. Торіаніт — один з тих мінералів, що зберіг найбільше гелію. Крім того, гелій є в монациті, фергусоніті, клеветіті, гематиті, але в них його набагато менше. Дуже можливо, що тут ми знайдемо також і ці мінерали, але основною вихідною сировиною для нас залишається торіаніт.

— Дозвольте допомогти вам розміряти. Мені приємно буде знати, що я один з перших працював на цьому горбі.

— О, будь ласка. Ви з Людою продовжуйте розміряти, а я візьмусь копати перші шурфи.

Професор взяв лопату й пішов на вищу точку горба, відкіля вирішив копати, а фотокореспондент і Люда попрямували далі з рулеткою. Рулетка завдовжки була 25 метрів, і приблизно на такій відстані вони підтримували між собою розмову. Анч був надзвичайно ввічливий. Іноді він говорив Людді компліменти, іноді зривав для неї квітку, розповідав їй коротенькі цікаві історії з своїх кореспондентських пригод. Він спитав, в якому спорті вона вправляється і чи танцює. Години через дві, коли вони повертались у виселок, то стали якщо не друзями, то дуже добрими знайомими. Прощаючись, умовились найближчими днями пограти у волейбол та потанцювати під патефон або

радіо, що були в соколинській хаті-читальні.

XIII. ПОДАРУНОК

Увечері того самого дня Анч проявив фотоплівку, просушив її, пристосував у комірчині в Ковальчука портативний збільшувач і наступного ранку, лише прокинувся, почав друкувати перші свої фотографії на Лебединому острові. Ковальчук, за дорученням Анча, подався в Зелений Камінь. Там виробляли байдарки, що славились своєю легкістю та швидкістю. Анч доручив Ковальчукові купити найкращу, не шкодуючи грошей, і негайно приставити йому.

Знайда приготувала Анчу сніданок, прибрала кімнату і вийшла по воду. Він наказав принести в комірчину відро води, таз, кілька тарілок і свічку для червоного ліхтаря. Залишившись один у кімнаті, фотограф почав поратися у своєму чемодані. Витяг звідти кілька патронів з фотохімічними реактивами, дістав коробку з цигарковими гільзами, пачку тютюну та прилад для набивання цигарок. Наче для проби він набив дві гільзи тютюном. Робив він це мистецьки: цигарки виходили, як фабричні. Потім він одкрив один патрон із написом «металогідрохінон» і дуже обережно висипав на папірець трошки рудого порошку. Перед цим він засунув у свої ніздрі по

клаптику вати, унікав дихати на порошок і губи весь час тримав міцно стиснутими. В закрутці з пергаментного паперу він змішав порцію тютюну з крихіткою рудого порошку і набив дві цигарки. На мундштуку цих цигарок зробив олівцем ледве помітні позначки, сховав свій «металогідрохінон», пергаментний папірець зібгав у жмутик, поклав три виготовлені цигарки в одну половинку портсигара, — з них одна була з порошком, — другу ж половину набив готовими цигарками з фабричної коробки «Екстра». Закінчивши цю операцію, взяв у руку зібганий пергаментний папірець і, посміхаючись, промовив півголосом:

— Трифенілометрин, трифенілометрин, інтересно... Двадцять — двадцять п'ять хвилин — жодних ознак... І раптом сильний головний біль... синіють губи, нігті, рухи ніг та рук робляться безконтрольними. За десять хвилин параліч, за три-чотири години — кінець... Хм... Хм... Де ж наша дефективна? Треба руки помити.

Анч пройшов через кімнату, поштовхом ноги відчинив двері в сіни і вийшов із хати. Знайда підходила до нього з повним відром у руці.

— А-а, зажди-но... Раніш злий мені на руки, — фотограф викинув поймаканий папірець через огорожу і підставив долоні. Дівчина почала зливати. Анч мив руки довго і старанно. Знайда глянула на нього здивовано і спитала:

— Нащо ви чисті руки так миєте?

— Як то чисті?

— Ви ж недавно вмивалися.

— А я ж зараз друкуватиму фотографії. Для цього потрібно, щоб руки були абсолютно чисті. До речі, хочеш, я тебе сфотографую?

— Як це?

— Портрет твій на папері зроблю. Карточку фотографічну, розумієш?

— Знімете на карточку?

— Ось зараз, хочеш?

В очах Знайди блиснули вогники, на обличчі позначилась якась розгубленість. Здавалося, в ній змагались протилежні бажання.

— Ні, не хочу, — похмуро відповіла вона і знову стала перед Анчем вайлуватою, непривітною дівчинкою, у якої ледве чи ворухиться щось під черепною коробкою.

— От дефективна, — муркнув Анч, але, бажаючи завоювати симпатії дівчинки, вголос сказав, звертаючись до неї: — Хай буде по-твоєму, ти молодець... Яків Степанович не розуміє, яке щастя йому припало — тебе виховувати... Ну, а коли я покажу тобі, які я карточки зробив, то ти тоді захочеш сфотографуватися?

— Не треба, — буркнула Знайда.

Анч нічого не сказав, узяв відро з водою і пішов у комірчину, де напередодні обладнав

фотолабораторію. Дівчинка залишилась на подвір'ї. У неї було багато роботи. Адже мусила готувати не лише для Ковальчука та його гостя і доглядати город, але мала годувати двох підсвинків, курей та качок, що їх охороняв лютий Розбій.

Знайда випустила підсвинків пастися за хвіртку. Покликала туди Розбоя доглядати їх. Кілька хвилин дивилася на підсвинків: один з них був чорний, а другий рябий.

Чорний пройшовсь по траві, наблизився до викинутого фотографом папірця, ткнув його рилом, хрюкаючи, потер кілька разів, довго нюхав, врешті покинув і почав скубти траву.

Знайда повернулася у двір. Покінчивши справи з живим населенням Ковальчукової дачі, дівчинка озброїлась сапою і пішла на город до буряків. Роботою захопилась так, що минуло з півгодини, коли вона розігнулась, поправила бріль і стерла піт з лоба. В цей час почула з моря спів:

Піниться море широке,
Наша шхуна по хвилях летить.
Сердиться море глибоке,
Наша шхуна по рибу спішить.

Вздовж берега повільно йшов під парусами «Колумб». На палубі стояли Люда, Левко і Марко. Вони співали. Андрій Камбала, нахилившись на

кормі біля стерна, підтягував. Шхуна майже підійшла до дошки, біля якої стояв на припоні Ковальчуків каюк, і Марко кинув якір. Левко плигнув на дошку, а потім підтягнув туди канатом «Колумба». Слідом за мотористом на берег зійшли Люда і Марко. Андрій перекинув їм якийсь клунок і залишився на шхуні.

Знайда, спершись на сапу, уважно стежила за шхуною. Сумніву не було: цих троє, яких вона знала, правда, дуже мало, приїхали до інспектора. Мабуть, у важливій справі, його нема, їй доведеться з ними розмовляти. Захвилювалася. Всі троє ішли до їх садиби. Попереду Левко з клунком у руці, за ним Люда, а позад усіх Марко з маленьким пакетом на плечі. Знайді здалося, що її помітили. Так воно й було. В цей час почулося гавкання Розбоя. Знайда кинула оком вбік, але Розбоя не побачила — мабуть, хтось одночасно підійшов до садиби з острова. Боячись, щоб собака не покусав незнайомого, дівчина побігла туди.

— Починається концерт, — сказав Марко своїм супутникам. — Це ж клятий пес помітив. Що б то догадатися весло взяти.

Але Розбоя не побачили, аж поки не ввійшли на подвір'я. Звідси через відчинену хвіртку побачили над чимось схилену Знайду та собаку біля неї, що стояв мовчки. Але враз Розбій помітив на подвір'ї чужих і з гучним гавканням помчав туди.

Марко кинув свій пакет, схопив довгу тичку, що лежала під хатою, і приготувався до оборони. Люда сховалася за спиною Марка і, посміхаючись, шукала очима якоїсь зброї. Левко непорушний, мов колода, презирливо-байдужим поглядом міряв собаку. Невідомо, на кого в першу чергу напав би Розбій, але раптом почувся схвильований і різкий дівчачий голос:

— Назад, Розбій. Назад. Стій! Стій! — Знайда схопилась на ноги, відкликкала собаку й зачинила його в маленькому хлівці. Гості помітили, що дівчинка чимось збентежена. Вона все поглядала у відчинену хвіртку.

— Здрастуй, Ясочко, — сказав Левко, кладучи руку на її плече.

Знайда здригнулася. Ясочкою її називала померла дружина Ковальчука, і вона вважала це за своє справжнє ім'я, але інспектор та й усі на острові завжди називали її Знайдою. Дівчина не знала, що колись давно, коли вона лише починала очунювати після своєї хвороби, дружина Ковальчука вигадала для неї це ім'я. Левко пам'ятав його і тому так її називав.

— Якова Степановича нема дома, — ніяковіючи, прошепотіла дівчинка.

— А ми до тебе, а не до нього. Сьогодні ж ти іменинниця... Не знаєш? Сьогодні рівно вісім років, як ти з'явилась на Лебединому острові. Так, так...

Це трапилось саме в цей день.

— От через це ми й приїхали тебе провідати, — сказала Люда, взяла Знайдину руку і потиснула.

— Щоб здійснились всі твої бажання і щоб росла, міцніла, жила тисячу років! — побажав Левко.

Знайда знов глянула у хвіртку.

— Та що там таке? — спитав Левко, теж повертаючи туди голову.

— Щось із свинею сталося, — тихо промовила Знайда.

Рябий підсвинок спокійно пасся на шпориші, а чорний лежав на землі і жалібно, ледве чутно рохкав. Напівзаплющені очі дивилися мутно, з рота виступала піна. Підсвинок часто й важко дихав. Знайда широко відкритими очима дивилась на підсвинка. Помітивши її переляк, Левко шепнув Люді: «Боїться інспектора», — і, схилившись над підсвинком, став його розглядати.

— Чума, — безапеляційно констатував Левко; він чув, що свині хворіють на цю хворобу.

Дівчина мовчки недовірливо подивилась на нього.

— Віджени свого рябого, щоб близько не підходив, а то заразиться, — порадила Люда.

Знайда одігнала рябого. В цей час з хати вийшов Анч. Він чув гавкання Розбоя і крики

кількох людей на подвір'ї, а тому облишив лабораторні справи й поспішив глянути, що діється у дворі. З присутніх фотокореспондент знав лише Люду. Він радо привітався до неї. Дівчина назвала йому своїх супутників і розповіла про здохлого підсвинка. Анч пильно подивився на підсвинка, метнув очима по траві, помітив папірець, якого перед тим викинув, і погодився з Левком, що то, напевне, чума.

— Знаєте, — звернувся він до Люди, — я тільки що друкував учорашні знімки... Вже можу дещо показати.

— Зараз же показуйте, — вимагала дівчина.

Знайда повернулася до них. Левко взяв її за руку і сказав:

— Ну, запрошуй нас до хати. — І сам повів дівчинку до дверей.

У хаті Левко поклав на стіл клунок і, розв'язуючи його, звернувся до Знайди:

— Ось тобі мої подарунки, Ясочко.

Він вийняв з клунка і поклав перед Знайдою плаття, білизну і плащ.

— А це од мене, — Люда поклала на стіл пакет і витягла з нього сандалі, схожі на її власні.

— І од мене теж, — урочисто проголосив Марко. В його пакеті знайшовся простенький солом'яний капелюшок з блакитною стрічкою.

Знайда, очманівши, дивилась на все це. Анч

теж нічого не розумів.

— Це все мені? — спитала дівчинка.

— Все твоє, Ясочко, — ствердив Левко.

— Ану вийдіть-но звідси, — звернулась Люда до мужчин. — Ми на кілька хвилин залишимось самі.

Марко й Левко вийшли з кімнати разом з Анчем, пояснюючи йому, яке сьогодні у Знайди свято.

Анч виніс з комірчини кілька мокрих ще фотографій, скаржачись, що немає спирту, щоб їх швидко висушити. Потім навів свою «лейку» на співбесідників і кілька разів клацнув.

Він розповів, чого приїхав на Лебединий острів, сказав, що дістав у рибній інспекції листа до Ковальчука, але тут йому не подобається. Він хотів би оселитись у рибалок в Соколиному, навіть більше — він охоче поплавав би з ними на шхуні по морю.

Незабаром на подвір'я вийшли Люда і Знайда. Але чи Знайда це? Замість лахміття — одягнена у плаття з короткими рукавами, на ногах сандалі, на голові новенький капелюшок. Плаття було для неї трохи широкі, але загалом переодягнення надзвичайно змінило її. Десь наче зникли ті гострі, вугласті риси постаті, що асоціювалися з увлеченням про дефективність.

— От так Ясочка! — замилювався Левко,

ступаючи крок їй назустріч.

Анч, здається, був найбільше вражений. Якась тінь тривоги майнула по його обличчю, коли він глянув на дівчинку.

У нього промайнула думка: чи справді ця дівчинка така вже дефективна, щоб її можна було абсолютно не боятися. Та Знайда глянула на Анча таким заляканим і отупілим поглядом, що він заспокоївся, посміхнувся і зараз же сфотографував її. Дівчинка розмовляла мало — вона явно була чимось збентежена.

Компанія збиралась їхати; Анч спитав, чи не візьмуть вони його до Соколиного.

— З охотою, — відповів Левко.

Фотограф швидко зібрався і разом з усіма пішов на берег, де Андрій Камбала, дожидаючись їх, дрімав на кормі шхуни.

Прощаючись із Знайдою, Люда попросила дівчинку обов'язково прийти до Соколиного, а Левко обіцяв незабаром заїхати до неї та радив не впадати в розпач з тим поросям, бо хіба ж вона винна, що чума напала. Од цього жодна свиня не застрахована. Хай так і скаже своєму Якову Степановичу.

Шхуна відплила від берега. Люда помахала Знайді рукою. Дівчинка відповіла їй так само, повернувшись і пішла додому. З моря доносився спів:

Співай нам, вітре, веселих пісень,
Хай хвилі розкажуть нам казку.
Ми рибу зберемо — в зав'язку,
Сьогодні рибальський наш день.

XIV. КУПАННЯ В МОРІ

— Ви знаєте, — сказала Люда фотографові, — сьогодні я на «Колумбі» виходжу в море. Дядько Стах погодився взяти мене в рейс. Каже, подивлюся, яка з тебе морячка та рибачка. Він мене призначив помічником Марка, другим юнгою.

— Це дуже, цікаво, я просто заздрю вам.

Мені теж хотілося б сьогодні виїхати на «Колумбії», але, за моїм планом, я сьогодні фотографую Соколине і побут рибалок. Другим разом сподіваюся обов'язково поїхати з вами. Ви тоді вже матимете стаж і виглядатимете досвідченим морським вовком.

Люда у відповідь дзвінко розсміялася. Їй було хороше й приємно стояти на палубі шхуни, відчувати гаряче сонце, милуватися простором бухти, краєвидом острова і слухати приємні слова. Анч їй подобався. Він розумівся на багатьох речах, а особливо на спорті, якому вона приділяла багато уваги. Дуже легко він підтримував веселу розмову.

— Гарзд, — сказала Люда. — Але треба

спитати мого прямого начальника. Марку! Ти не заперечуєш?

Юнга, не дивлячись на фотографа, — він чомусь відчував до нього антипатію, — відказав:

— Коли на посаду мого помічника, то згоден, але ще перевірю, чи зуміє він юшку з риби та кашу пшоняну зварити.

— О, я згоден, — усміхнувся Анч. — Можу навіть борщ з морської води.

Жартівлива розмова припинилась, коли «Колумб» підійшов до Соколиного і екіпаж помітив на березі свого шкіпера.

— Що, запізнилися? — гукнув Левко.

Але Стах мотнув головою, що означало — ні.

Анч, познайомившись із шкіпером, попрохав взяти його іншим разом у море. Стах погодився, навіть пропонував їхати зараз, але фотограф, жалкуючи, послався на свої плани і відмовився, розпрощався й подався у виселок. Очерет наказав команді включити мотор і виходити з бухти.

«Колумб» ішов на південь. Там, за обрієм, на віддалі приблизно тридцяти кілометрів, тяглася невеличка обмілина, де останні дні рибалки з Лебединого острова брали багато скумбрії. Ця маленька хижа риба високо ціниться за своє смачне м'ясо, і рибалки енергійно переслідують її. Перезимувавши далеко на півдні, вона весною масами йде в наше південне море і розходиться по

ньому великими зграями, шукаючи поживи — дрібної риби, рачків, моллюсків. Свої шляхи скумбрія часто змінює, і трапляються роки, коли рибалки майже не знаходять її. Два роки підряд рибалкам з Лебединого не щастило. Вони майже не бачили цієї риби. Тиждень тому велику кількість скумбрії на цій міліні виявила рибальська бригада Тимоша Бойчука. Тепер лсбединці надолужували недолов за минулі роки.

Шхуна йшла під мотором. Правда, дув легенький вітерець, але він був майже супротивний Марко пояснив Людї, що це — «зюд-тен-вест», інакше кажучи «вітер вісімнадцятого румба». Дівчина знайомилась по черзі з роботою моториста і стернового, бо юнга на «Колумбі» давно заслужив право називатися помічником обох і завжди міг замінити і того й другого. Люда скоро помітила, що Марко виконує не лише ці обов'язки. Записи до журналу також заносив він, а дядько Стах додавав тільки свій незграбний підпис. Він з більшою охотою підстругував лави, лагодив двері, зашивав паруси, змотував у бухту трос¹ або замінював на стерні Андрія. Маючи, хоч і в жарт, Люду за свого помічника, Марко показував їй все, що він робив на

---

¹ За мореплавською термінологією, змотаний у круг трос зветься «бухтою».

шхуні. Нарешті, з однієї скрині він вийняв радіоприймач і пояснив дівчині, що минулого року у нього з'явилось бажання зробитись радистом. Він роздобув книги, ходив у Лузанах на радіостанцію по консультацію, придбав радіоприймач, вивчив азбуку Морзе і мріяв про радіопередавач на «Колумбі».

— Коли я буду штурманом, це мені пригодиться, — пояснив він Люді.

Сонце припікало. На палубі шхуни розтоплювалась смола, що нею було прошпакльовано настил. Смола липла до підшов. Люда глянула на термометр: він показував 32°.

— Скупатися б, — сказала вона Маркові, — спинити б шхуну хвилин на п'ять.

— Ну, шкіпер для цього не спинятиметься, — відповів Марко, — а от коли підійдемо до шаланд, там можна буде.

— Я на таких глибоких місцях ще ніколи не купалась. Як подумаєш про глибину, стає моторошно.

— Ти про це не думай. А плавати тут, мені здається, легше, пірнати ж дуже глибоко нецікаво. Я люблю на такому місці пірнати, де можна діставати дно. Пірнути і винести з собою на поверхню жменю піску або камінь.

— А ти добре пірнаєш? Під водою довго тримаєшся?

— Та ні, так собі.

Стах розглядав море в бінокль і помітив в далині шаланди. Гукнув Андрієві взяти трохи ліворуч.

— Хай Люда стане до стерна, — сказав Андрій, виконавши команду. — Ото рибалки здивуються, коли побачать, що вона «Колумба» привела.

— Коли має охоту, хай стає, — погодився шкіпер.

— Ставай сюди, дівко, — покликав Люду Андрій.

До шаланд вони йшли ще півгодини, і весь час Люда з гордістю не випускала з рук стерна. Коли шхуна підійшла до рибалок і на ній побачили нового стернового, то привітали його вигуками. Дівчина розчервонілася від похвали і, передавши стерно Андрієві, який за цей час з насолодою скурив кілька товстелезних самокруток, сказала шкіперові, що в нагороду вимагає дозволу на купання. Її підтримали моторист і Марко. Стах погодився і сказав, що, як навантажать шхуну рибою, дасть їм десять хвилин на купання.

Негайно взялися до роботи, допомагаючи рибалкам перевантажувати рибу та розміщувати її на шхуні.

Потім «Колумб» одійшов від шаланд, щоб не заважати рибалкам, і шкіпер дав команді

п'ятнадцять хвилин на купання.

Роздягання зайняло півхвилини. Левко й Люда перші шубовснули у воду. Марко затримався на шхуні, викинув за борт товстий трос, прикріплений до щогли, і пояснив, що він буде замість трапа. Потім, гукнувши до Люди, щоб вона звернула на нього увагу, кинув у море монету і сам стрибнув за нею. З шумом прорвав водну поверхню і зник. Минула хвилина, поки з води показався кулак, а потім голова хлопця. Він одсапувався, фиркав і шукав очима своїх товаришів. Побачивши, показав монету, яку впіймав під водою.

— Здорово, — сказала Люда, повернувши голову до Левка.

— Що там здорово, — хитро посміхаючись, відповів Левко. — Я можу краще.

— Ну, покажіть краще.

— О, будь ласка! — Левко поплив до шхуни.

Моторист виліз на палубу, дістав з кишені своєї роби монету, кинув її за один борт, а сам, витягнувши руки вперед, плигнув за другий. Він дуже довго не з'являвся, нарешті вплив біля корми. Він важко дихав. Підпливши до Марка та Люди, показав монету. Люда була вражена, їй не вірилося, що це справді можна зробити. Вона глянула на Марка, той сміявся.

— Це фокус, — заявила дівчина. — Треба було позначити монету.

— А як же я цей фокус зробив? Люда швидко догадалась.

— Монета була у вас у роті.

— Молодця, правильно... Ну, давайте вилазити.

Перший виліз Марко і сказав, що ще раз пірне. Він сплигнув з корми і зник. Не дожидаючись, поки Марко появиться з води, Люда і Левко піднялись на шхуну. Марко не випливав. Люда одягалась і не спускала очей з моря. Юнги все не було. Минуло хвилин три-чотири — Марко не з'являвся. Люда стиснула губи, неприємне відчуття кололо холодком у грудях. Стах, глянувши на неї і, очевидно, зрозумівши, в чім справа, сердито сказав:

— Та годі б йому балуватися.

Левко й Андрій посміхнулися. Люда здивовано подивилась на них.

За хвилину все вияснилося. Біля шхуни з води сплигло догори дном відро. Ось воно перевернулося, і з-під нього показалася Маркова голова. Левко пояснив Люді цей фокус. Марко, пірнувши, проплив під водою до корми, куди раніш скинув відро. Набравши ще раз повітря, він пірнув з відром на голові. Це вимагає великої спритності, бо відро, наповнене повітрям, рветься нагору. Треба взяти ногами якусь вагу, розрахувавши, щоб вона була не дуже легка і не дуже важка, бо в першому випадку людину винесе на поверхню, а в другому

потягне на дно. Під водою людина з відром на голові може пробути значно довше, ніж без нього, бо відро відіграє роль повітряного дзвона, в яких колись спускали під воду водолазів.

Люда зацікавилася цими фокусами, і, коли Марко виліз на шхуну, вона попросила, щоб він найближчим часом неодмінно навчив її пірнати з відром. «Колумб» під мотором і парусами взяв курс на Лузани.

XV. ЦИГАРКИ З ТРИФЕНІЛОМЕТРИНОМ

Анч застав професора Ананьєва дома. Вчений сидів у своїй кімнаті, перегортаючи книгу. Він радо привітав гостя і спитав про фотографії.

— Кілька приніс, — відповів Анч, — решту цими днями. Я вже казав Людмилі Андріївні, що хочу зробити для вас спеціальний фотоальбом, присвячений Лебединому острову.

— Давайте ваші фото і сідайте, — запросив професор Анча. — Я сьогодні відпочиваю. Ранком закінчив статтю, в якій виклав свій погляд на проблему добування гелію в цій місцевості. Теоретично-технічна проблема торіогелію розв'язана.

Анч поклав на стіл перед професором кілька фотографій. Поки професор уважно розглядав роботи фотографа, останній швидко оглянув

кімнату і стіл. Він помітив, що вікна відчиняються досить легко, що двері без заціпки зсередини, простий дерев'яний стіл з однією шухлядою служив за письмовий. На столі лежали стосиками книги та папери.

В розкритій теці побачив рукопис — професор, видно, щойно закінчив його переглядати й виправляти. Праворуч на купці газет лежав грубий новий портфель з розстебнутими ремінцями й ключиком у замку.

Професор Ананьєв проглянув фотографії, відклав їх і згорнув теку.

— Признатися, я не сподівався, що фотографії вийдуть так вдало, — сказав він Анчу. — Техніка їх виготовлення бездоганна, вони свідчать про художній смак.

— Ви говорите мені компліменти, — Анч трохи нахилив голову.

— Ні, ні, — заперечував Ананьєв, розкриваючи портфель і засовуючи туди теку. На жаль, він не бачив хижого виразу очей свого відвідувача, що стежив за кожним його рухом.

— Розкажіть, як ви тут влаштувалися, розкажіть про свої успіхи, — з надзвичайною люб'язністю звертався професор до Анча. — Чаю хочете?

— Ні, дякую. Пити не хочеться. А от коли дозволите закурити цигарку...

— Прошу, прошу...

Анч витяг портсигар, взяв з половинки, де лежали три цигарки, крайню, уважно подивився на неї, чи немає на мундштуку позначки олівцем, і закрит портсигар. Але в ту ж мить ніби надумався, знову відкрив портсигар і простяг професорові.

— Вибачте за неуважність... Може, закурите? Професор завагався.

— Ох, спокуса... — сказав професор і — капітулював. Він узяв-таки з портсигара цигарку.

Анч сховав портсигар, витяг коробку з сірниками, черкнув і запропонував професорові вогонь.

Але той устав, пройшовся по кімнаті, а поки повернувся — сірник догорів. Анч черкнув другий сірник. І знову Ананьєв не закури цигарки. Він ходив по кімнаті й розповідав Анчу якусь університетську історію. Фотограф прикури сам, викинув зотлілий сірник, а потім спокійно запалив третього, тримаючи його у витягнутій руці. Цього разу професор забрав у нього сірник, розворушив край цигарки і закури, одразу глибоко затагуючись.

Коли б у кімнаті був сторонній спостерігач, він помітив би, що фотограф наче заспокоївся. На обличчі зник вираз якогось глибокого, хоча ледве помітного хвилювання, натомість в очах з'явилась зацікавленість, а у виразі всієї постаті — чекання.

Він глянув на годинник. Професор Ананьєв продовжував ходити по кімнаті і говорив далі. Іноді він зупинявся, набирав багато диму і майстерно випускав його великими сіро-синіми пухнастими кільцями. Він скупив цигарку, викинув у відчинене вікно недогарок і знову сів у просторе дерев'яне крісло власної роботи Стаха Очерета. Воно полюбилося професорові, і зараз він запевняв свого гостя, що в цьому кріслі його огортає натхнення.

Анч глянув на годинник. Минуло десять хвилин, як недогарок вилетів за вікно. Очі фотокореспондента спостерігали всі зміни на обличчі професора. Десь в глибині своєї свідомості він повторював завчене: «несподіваний головний біль, синіють губи і нігті, відмовляються слухатись руки й ноги». Але поки що ніяких змін не помічав. Та ось професор потер рукою лоб і сказав:

— Засидівся, знаєте, в кімнаті, а, може, од цигарки одвик. Наче голова заболіла.

— А ви станьте біля вікна, — запропонував Анч.

— Ай справді. А яке сьогодні розкішне море і гаряче сонце. Люблю ж я наше південне море, особливо літом.

Професорові хотілось побалакати. Він розповів Анчу про свої дитячі роки, проведені на цьому острові, коли тут було всього сім чи вісім хаток та одна чи дві справні шаланди. Рибалити

виходили в море більше на каюках або ходили з острогою в руках по міліні та вишукували в прозорій воді камбалу. В хатках панувала велика бідність, хоча у бухті було багато риби, а на острові — птиці. Приставляти рибу до міста було нелегко, доводилося все за півціни віддавати перекупникам.

Такі спогади про дитинство. Хлопчикові пощастило. Коли йому було років дванадцять, його забрав до себе далекий родич-моряк і віддав до школи. Вчився хлопець дуже добре. Вдалося здобути вищу освіту. Але таких, як він, були одиниці.

Анч мовчки слухав і поглядав на свій годинник. Вже минуло двадцять п'ять хвилин, але жодних ознак дії трифенілометрину не помічав. Невже у цієї людини такий міцний організм? Анчу здалося, що в нього на лобі виступає піт. Від нервового напруження заболіла голова.

Професор продовжував розповідати, як революція застала його в університеті, як брав він участь у громадянській війні, правда, невеличку, бо лише командував санітарним загоном. В університеті захоплювався хімією та біологією, а після війни зацікавила його геологія, і він став геохіміком. Розповідав про перші свої наукові роботи.

Анч відчув внутрішній дріж. «Адже це неможливо, — хотів він сказати вголос сам собі, але

вихована довгими роками витримка примушувала його не міняти жодної риси на обличчі. — Невже цигарки з позначкою залишилися в портсигарі?» Він витяг з кишені, ніби машинально, портсигар, взяв у ньому останню цигарку і, удаючи, що слухає професора, роздивлявся мундштук третьої цигарки. Враз він зблід. У висках важко загупало. На мундштуку останньої цигарки не було жодної позначки олівцем. Це була цигарка без трифенілометрину. Може, ту цигарку скурив він сам?

Професор несподівано мусив спинитись. Його слухач раптом зірвався на ноги, кинувся до дверей, залишив їх відчиненими і вихором помчав по висілку до хати Якова Ковальчука.

Професор Ананьєв здивовано дивився йому вслід. Потім підійшов до столу, надів окуляри, сів у крісло і промовив:

— Не сподівався, що він такий експансивний.

XVI. ПОВЕРНЕННЯ КОВАЛЬЧУКА

Вибігши за виселок, Анч зупинився. Глянув на годинник і пішов повільніше. Врешті він отямився. Адже це дурниця. Минула майже година, і за цей час трифенілометрин уже вплинув би, коли б він справді викурив отруєну цигарку. Знову перевірів портсигар, там лежала цигарка без

помітки. Значить, отруєну цигарку скурив або він або професор. Ні, тут якась помилка. Мозок його напружено працював, намагаючись розгадати це непорозуміння. Куди ж він сунув ту цигарку? Чорт його зна, до кого вона може потрапити. Треба швидше дістатися до Ковальчукової хати й перевірити, куди він подів ту цигарку. Прискорюючи ходу, Анч все більше віддалявся від Соколиного. Ковальчука він застав дома. Інспектор повернувся з Зеленого Каменя дуже швидко і тепер, стоячи перед своєю садибою, розглядав здохлого підсвинка та лаяв Знайду, що вона його недогляділа.

Анч спитав його, чому він так швидко повернувся. Ковальчук пояснив, що потрапив на моторний човен Зеленокаменського колгоспу, який приходив на Лебединий острів по рибу, а назад йому допоміг вітер.

— Човник я дістав надзвичайний. Одному на руках годину нести можна. На ньому можна поставити невеличкий парус; з легеньким вітерцем просто мчить. Але у велику хвилю, балів на п'ять, він уже не годиться, на хвилі не держиться.

— Де ж човен?

— Сховав його в протоці, в очеретах.

— Треба перенести його на морське узбережжя і ховати десь у шелюгах, над морем.

— Вночі перенесемо.

— Гаразд. Які ще новини?

— Бачив людей, що приїхали сьогодні машиною з Лузан. Розказували, вночі прийшов чужоземний пароплав. Щось з ним трапилося в морі, машина зламалася, чи що, так він ото в найближчий порт зайшов.

Анч підозріло дивився на інспектора. Щось йому надто пощастило: мотор доставив його туди, там він швидко купив човен, зустрів людей на машині з Лузан і привіз новину, якої фотограф уже ждав. Але коли справді пароплав прийшов у Лузани, то треба прискорювати події.

— І чого ви бідкаєтесь з цим підсвинком, наче він ваш родич? — спитав Анч.

— Дідько його візьми, — відповів інспектор, — але мене зло бере на оте дурне дівчисько, що зустріло мене в міському вбранні.

— Сподіваюся, вам уже недовго це терпіти, — сказав Анч, слідкуючи за інспектором.

Ковальчук запитливо глянув на нього і, нахилившись, пошепки прохрипів:

— Може, цим пароплавом?

Те, що Анч прочитав в очах інспектора, наполовину зменшило його підозріння — скільки там було зрозумілих йому бажань і надій.

— Слухайте, Ковальчук, ви певні, що ваша Знайда така вже дефективна? Тільки кажіть правду.

Інспектор нахмурився. Він, мабуть, краще не

відповідав би на це запитання, але Анч дивився на нього вимогливо і рішуче.

— У всякому разі я виховував її з такою думкою про саму себе. В дитинстві, по-моєму, вона, безперечно, такою була. Останні роки я теж не помічав нічого, що могло б змінити моє переконання.

Закінчив Ковальчук уже не так впевнено, як почав.

Анч нічого не сказав, і вони пішли до хати. Знайди там не було. Фотограф задумався і став мовчазний.

— Наступного вихідного дня в Соколиному відбудеться рибальське свято, — сказав інспектор. — Можливо, приїдуть з міста.

— Що це за свято? — поцікавився Анч.

— А це свято буває щороку в цей день. Воно стало традиційним. Звичайно на цей час підсумовують вилов за першу половину сезону, перевіряють наслідки змагання між бригадами, влаштовують колективний обід, танці, грає музика. У бухті відбуваються змагання з плавання та веслування.

— Метушні під час свята багато?

— Безперечно, коли щось треба зробити, то це була б найкраща нагода. Але вам, мабуть, слід бути обережним через приїзд чужих. Приїздить їх, правда, небагато, але навідуються майже завжди.

— Хто минулого разу приїздив?

— Приходив ескадрений міноносець «Невтомний».

— Гарзд. Це не так страшно. Документи мої в порядку. А от вам нове завдання. Завтра треба їхати до міста, купити там портфель, точно такий, як у професора Ананьєва. Зайдіть до нього і побачите цей портфель на столі. Крім того, ви передасте мої листи.

— Листи? Кому? — злякався Ковальчук.

— В найближчій від порту їдальні «Кавказ» щодня від дев'яти до десяти ранку, від двох до трьох дня і від семи до восьми вечора снідає, обідає і вечеряє іноземний моряк, з пов'язкою через око. Ви сядете за сусідній столик. В руках триматимете місцеву газету, згорнуту трубною. Коли помітите, що моряк звернув на вас увагу, розгорнете газету, продивитесь, потім згорнете вчетверо і покладете на стіл та прикриєте ложкою. Після того як моряк закінчить їсти й піде, ви пересядете за його столик, а газету покладете на стілець біля себе. Через кілька хвилин моряк повернеться, попросить пробачення, скаже, що забув газету, візьме із стільця вашу і піде. Коли ви закінчите їсти й виходитимете з їдальні, то захопите газету, яку залишить моряк, але на іншому стільці. То теж місцева газета. Бережіть її, як найдорожчий документ, і привезіть мені. Зрозуміли?

— А коли...

— Що — коли? Ніяких «коли». Все мусить бути зроблено так, як я кажу, от і все. Тримайтеся нормально, байдуже, до іноземного моряка можете виявити цікавість, але без настирливості.

Після цієї розмови Анч почав розшукувати виготовлену ранком цигарку.

Він переглянув свої речі, уважно оглянув кімнату й комірчину, але ніде не знайшов позначеної цигарки. Він припускав, що міг забути позначити цигарку і поклав її разом з іншими в другу половину портсигара. Але хто ж бачив його портсигар? Правда, він залишив його в комірчині, коли виходив з колумбівцями у двір, поки Люда допомагала Знайді переодягатися. Припустити, що дівчата заходили в комірчину і витягли отруєну цигарку, він не міг. Лише один він знав про ту цигарку, яку виготовляв без свідків.

Анч відчув неспокій. «Треба швидше закінчувати тутешні справи», — твердо вирішив він. Зачинившись у кімнаті, розгорнув на столі місцеву газету, дістав з чемодана пляшечку з ярличком «фіксаж-розчин» і почав, умочаючи в нього перо, писати по газеті. То було спеціальне хімічне чорнило, яким він записував подвійним шрифтом на газеті потрібні йому відомості. Писання зайняло час майже до вечора.

Пізно вночі Ковальчук і Анч перенесли через

острів легеньку байдарку і сховали її в кущах лози над берегом, кілометрів за п'ять на схід від хатини.

XVII. ЇДАЛЬНЯ «КАВКАЗ»

В Лузани Ковальчук поїхав на «Колумбі». Як завжди, шхуна навантажилася рибою на кінець дня, і майже цілу ніч довелося пробути в морі.

Інспектор змушений був подякувати колумбівцям за увагу до Знайди і вислухати кілька майже недвозначних зауважень на свою адресу, що бувають, мовляв, гірші опікуни, але рідко. Він постарався пропустити такі зауваження повз вуха і удавав з себе надзвичайно дружелюбну людину.

Непогано проспавши ніч, інспектор ранком поснідав з рибалками і звів розмову на те, де в Лузанах найближча від порту їдальня.

— Це кавказька — зразу ж поруч скверу, напроти пасажирської каси, — пояснив Левко.

В Лузани прийшли о пів на десяту, а поки Ковальчук знайшов їдальню «Кавказ», годинник показував п'ять хвилин на одинадцяті. З дверей їдальні вийшов іноземний моряк з перев'язаним оком. Ковальчук завмер, коли моряк проходив повз нього, але чужоземець не звернув уваги на інспектора. Обмін кореспонденцією довелося відкласти до обіду. Треба було тим часом знайти й купити портфель. Та хоч у крамницях і було чимало

портфелів, проте такого, як у Ананьєва, не траплялося.

Переходячи з однієї в другу, він зайшов аж на край міста, і там несподівано в одній невеличкій крамниці знайшов те, що шукав. Та тільки-но йому загорнули портфель у папір і зав'язали шпагатом, як він почув біля себе голос Марка:

— А казали, що далеко не ходитимете.

— Та довелось... А ти чого?

— Оглядаю крамниці, де що є. А що ви купили?

— Те, що мені треба.

— Чи не портфель, бо щось плескاته й широкє?

— Портфель.

— Отож я вгадав.

Ковальчук залишив Марка в крамниці і швидко вийшов.

О пів на третю Ковальчук зайшов у їдальню «Кавказ». В просторій кімнаті стояло щось із п'ятнадцять столиків, вкритих скатерками з грубого полотна. Між столиками та в кутках стояло в діжках кілька пальм і фікусів. В цей час у їдальні майже нікого не було.

За столиком біля вікна Ковальчук помітив людину в морському кітелі і з пов'язкою на оці. Безперечно, це був іноземний моряк, той самий, якого він ранком зустрів біля їдальні, тобто той,

кого він шукав. Три столики поруч морякового стояли порожні. Інспектор підійшов і сів за один з них. Поклав на столик згорнуту в трубку газету, нахилився над меню і хвилини зо три вибирав собі обід. До нього підійшов офіціант.

— Суп можна?

— Доведеться хвилин десять подождати.

Ковальчук розгорнув газету, пробіг очима заголовки і, склавши її вчетверо, знову поклав на стіл, а зверху, наче для того щоб вона не розгорталася, прикрив ложкою. Іноземець кілька разів пильно глянув на Ковальчука, але скоро перестав ним цікавитись, байдуже повернувся до вікна і, нудьгуючи, крутив у руці то ніж, то виделку. Незабаром йому подали шашлик, і він почав швидко їсти, запиваючи білим вином. Ковальчук напружено ждав, коли іноземець піде. Очевидно, той розумів Ковальчука, бо їв надзвичайно швидко.

Годинник повільно вдарив три рази, і на естраді заграла музика. Офіціант приніс інспекторові суп. Саме, коли іноземець доїдав уже свій шашлик, в їдальні залунав голос Левка:

— Я так і знав, слухає музику!

Ковальчук скам'янів, почувши цей голос. Йому здавалося, ніби під ним провалюється підлога. Поміж столиками до нього підходили Левко, Марко і Андрій — у брезентових робах та

важких черевиках. Він так жалісно глянув на іноземця і круг себе, так скривився, що рибалки засміялися ще голосніше. Кожен з них тримав під пахвою по хлібині, а Андрій, крім того, держав у руці ковбасу. Очевидно, вони купили в крамниці припаси і, йдучи на шхуну, завернули сюди.

— Не бійся, інспектор, — сказав Андрій. — ми тебе не розоримо, сьогодні вгощає Левко. Бач, наш старий всю команду відпустив на двадцять п'ять хвилин.

— А що трапилось?

— Левко виграв на облігацію двадцять п'ять карбованців і вирішив пожертвувати їх на шашлики, — пояснив Андрій, стоячи перед інспектором. Тим часом моторист і юнга вже сіли на стільці.

— Ми вже вирахували, що цього вистачить на три з половиною добрих порції з пивом. Старий сказав: «Щоб нікому не було обидно, йдіть, хлопці, а я постережу корабель». Але дав нам на це тільки півгодини.

Левко вже замовляв подвійні шашлики та по кухлю пива на кожного. Андрій тим часом, помітивши на столі газету, заявив, що непогано б у неї загорнути ковбасу.

Ковальчук обурився, відповів, що він газети ще не читав. Марко глянув на газету і сказав, що то не біда, бо вона за минулу шестиденку. Проте

Ковальчук потягнув її до себе і стверджував, що саме цієї не читав, а тому не може віддати.

Офіціант приніс кухлі з пивом. В цей час чужоземець встав з-за столика, підійшов до них і попросив:

— Газет. Дозвольте. Один хвилинка. Цікаво...

— Прошу, прошу, — відповів Ковальчук і навіть трохи заметушився, віддаючи газету.

Іноземець уклонився й сів за свій столик. Тепер він не поспішав їсти, навпаки — ще замовляв кофе й пирожні. Він повільно переглядав газету, часом відкладаючи її вбік. Очевидно, читати йому було трудно. Рибалки поглядали на нього і стиха обмінювались догадками, що воно за птиця.

— З іноземного пароплава, що стоїть у порту, — сказав Марко. — Мабуть, механік або штурман.

Тим часом відвідувачі сповнювали їдальню. Якийсь хлопчина одважився сісти за столик поруч чужинця і безцеремонно розглядав його, не зводячи очей. Музика грала безупинно. Один з музикантів час від часу вигукував у рупор слова пісень. Колумбівцям подали шашлики, вони перестали звертати увагу на сусідів, а в тому числі й на чужоземця. Та він нагадав їм про себе — підійшовши до Ковальчука, віддав газету і чемно подякував.

Іноземець вийшов з їдальні, коли Марко,

проковтнувши останній шматочок шашлику, знову глянув на газету і заявив, що моряк повернув не той номер, який брав.

Ця газета була на два дні свіжіша. Ковальчук ніяково дивився на юнга і врешті забідкався, що це непорозуміння.

Марко запропонував свої послуги догнати іноземця і відібрати газету, якщо вона дуже потрібна Якову Степановичу. Юнга вже підвівся з стільця, але Ковальчук спинив його і сказав, що цієї газети теж не читав, а тому залишить собі... Хай уже буде так.

— От як він газетами цікавиться, — промовив Андрій, думаючи про чужинця. — Все хоче знати.

З їдальні пішли разом. Інспектор сховав газету в кишеню. Він повертався на «Колумб» неохоче, але це було єдине судно, яке негайно відходило на Лебединий острів. Машина на Зелений Камінь ішла лише наступного дня.

«Колумб» одійшов від пристані. Виходячи в море, він пройшов повз іноземний пароплав, що стояв на рейді. На білім борту того пароплава чорнів напис: «Кайман». На нижньому капітанському містку стояла людина. Маркові здалося, що то і був той, хто в їдальні обміняв газету. Але пов'язки на оці в нього не було. Він звернув на це увагу Левка і Ковальчука, але людина на містку повернулася до них спиною і, поки шхуна

проходила повз пароплав, більше не оберталася.

— З спини щось непохожий, — пробурмотів інспектор.

Ковальчук був стривожений. В глибині душі пін проклинав Анча та іноземця, а найбільше Марка й Левка, що всім цікавились і скрізь сунули свого носа. Стурбований, він зайшов на корму, примостився там і пробував задрімати, але не міг. Коли розплющував очі, то бачив Марка, що сидів навпочіпки й задумливо розплітав обрубок троса, готуючи швабру для миття палуби. «Хтозна, чи не догадався про що-небудь цей хлопчисько і чи не з'явилося в нього якогось підозріння. Викинути б його вночі за борт, та дужий він, грім на його голову. І не потоне, мов та медуза». Такі думки снували в голові Ковальчука.

По дорозі назад не трапилося більш нічого, що могло б розтривожити його, тому Ковальчук прибув на острів майже заспокоєний. Дома про все докладно розповів Анчу. Той хмурився і лаявся крізь зуби. Потім узяв газету, заперся в кімнаті і почав проявляти зашифрованого листа. Він не вставав з-за стола години зо дві. Нарешті закінчив і спалив газету. Після того покликав Ковальчука і сказав:

— На пароплав треба передати ще одного листа. Не забувайте, цей пароплав забере нас відціля. — Він холодними, суворими очима

свердлов інспектора. — Це має бути скоро, а поки що у нас багато справ. Ми мусимо знищити професора Ананьєва. Я візьмусь до його паперів, а ви допоможете мені спровадити його з цього світу. Непогано б вирядити його в компанії з колумбівськими хлопцями. Треба про це подумати. Поворухіть, чоловіче, мозком.

Ковальчук відчув, що остаточно опинився в руках диверсанта. Не можна сказати, щоб він збирався чинити опір чи відмовлятися виконувати його вказівки, але всередині хололо і в грудях ставало якось порожньо. Страх стискав йому серце, хоч він цілком звірявся на Анча.

Тієї ночі диверсант остаточно склав плай дії. Дещо необхідне він сказав і Ковальчукові, але далеко не цілком виклав йому свої злочинні наміри. Анч не довіряв нікому, а найменше — людям типу Ковальчука.

XVIII. СВЯТО НА ОСТРОВІ

В бухту входив військовий корабель. Рибалки здалека впізнали, що це був «Невтомний буревісник». Дві невисокі щогли прикрасились десятками різних прапорців. Корабель вітав населення Лебединого острова з рибальським святом.

«Буревісник» був збудований на зразок

есмінця «Новик», що з 1911 до 1916 року вважався найдужчим есмінцем у світі. Відомо, що водомісткість «Новика» дорівнювала 1 300 тоннам, його озброєння складалося з чотирьох тритрубних торпедних апаратів та чотирьох стоміліметрових гармат. Ходив «Новик»: і швидкістю тридцять шість миль на годину, тобто за хвилину проходив понад кілометр. Переобладнаний після громадянської війни «Буревісник» мав і більшу вогневу силу і більшу швидкість.

Ставши в бухті проти Соколиного висілка, корабель салютував гарматними пострілами. У відповідь залунало з берега «ура», загула ручна сирена, що її крутили молоді рибалки, члени Тсоавіахіму, і почулося кілька пострілів з ракетних пістолетів. На «Колумбі», що стояв під берегом, нашвидку вивішували весь наявний комплект сигнальних прапорів, не додержуючи ніяких правил сигнального коду, і даремно сигналісти з «Буревісника» намагалися щось прочитати. Команда «Колумба» вирішила це зробити для більшої пишності.

З «Буревісника» спускали шлюпки. У першій на берег з'їхав командир, другу зайняв оркестр, одразу ж, на радість соколинцям, гримнувши гучний марш.

Командування посилало «Буревісник» на свято на Лебединому острові тому, що Соколиний

виселок шефствував над «Буревісником», хоч насправді виходило так, що «Буревісник» шефствував над висілкою. До того ж майже всі молоді рибалки з Лебединого відбували військову службу у флоті, і соколинці славилися як боцмани, торпедисти та штурвальні, що часто займали перші місця в різних змаганнях.

Стояла ясна сонячна погода. Білі хмарки, мов укриті снігом скирти, повільно пливли по небу, сповіщаючи рибалок про тривалу чудову годину. На острові пахло травами, співали пташки, ледь-ледь, мов пустуючи, шурхотів прибій. Всі рибальські хати прикрасилися, біліли помазані крейдою стіни; подвір'я прибрані чисто й охайно. На стежках хрумтів свіжий пісок. Ближче до моря стояли столи, вкриті грубими білими скатерками, з великими хлібинами, сільницями, ложками, виделками й ножами. Біля столів порались дружини й матері рибалок.

Напроти, на невеликому майдані, де звичайно відбувалися танці, натягнені були брезентові тенти над лавами для музикантів.

Свято почалося мітингом, закінчення всіх промов вкривалися тушем і гучним «ура». Далі учасники свята перейшли до столів, де їх ждав смачний обід. З-поміж багатьох поданих страв найсмачнішою вважалась камбала, приготовлена способом, відомим лише господаркам Лебединого

острова. Кухнею керував вісімдесятилітній Махтей, найстаріший мореплавець з Лебединого, що колись об'їздив увесь світ матросом та коком, а тепер дожинає віку тут, на маяку.

За столом кожен займав наперед визначене місце. Люда помітила, що місце Марка не найняте. Вона не бачила хлопця з самого ранку, і це її дивувало. Можливо, він десь затримався, але на обід він мусив прийти. Мабуть, старий Махтей викликав юнгу собі на допомогу, бо вважав його єдиним хлопцем на острові, який може колись бути коком на великому пароплаві. Це сталося після того, як юнга одного разу почастивав діда обідом на «Колумбі».

Найбільше потрапляв на очі Анч. Він вештався в натовпі і навколо, клацаючи фотоапаратом, часом прохаючи нахилитися, повернутися, засміятися і ставлячи безліч інших вимог, як це звичайно роблять фотографи. Охочих фотографуватися знайшлося багато. Усім Анч обіцяв знімки, старанно записуючи прізвища сфотографованих, особливо червонофлотців. Нарешті скінчив і сів за столом, ближче до професора та командира есмінця. Він жартував із своїми сусідами, але в той же час пильно прислухався до розмов.

Незабаром з'явився Марко і, вітаючись, зайняв своє місце напроти Люди. Був він чогось стриманий

і насторожений, навіть постійна його веселість десь зникла, і він посміхався лише зрідка, та й то якось невлад.

— Марку, — гукнув до нього Левко, — в тебе живіт не болить?

Юнга заперечливо похитав головою.

— Мабуть, ти там біля діда Махтея об'ївся чогось смачного.

Марко на цей жарт не відповів.

Між тостами за кращих рибалок, за багаті улови кефалі та скумбрії говорили про розпорядок сьогоднішнього дня. Анч довідався, що після обіду почнуться танці, а пізніше, по заході сонця, поїдуть кататися на човнах та на «Колумбі» в море. Коли ж повіє вітерець, то вийдуть усі шаланди.

— Ніч тепер місячна, чудово покатаємо! — говорив Стах Очерет, запрошуючи до себе на шхуну капітан-лейтенанта Трофімова та професора Ананьєва.

Професор одразу погодився, а командир подякував, обіцяв пустити на прогулянку свої шлюпки, але сам він залишиться на «Буревіснику», бо має роботу.

По обіді Марко зник так само непомітно, як і з'явився. Люда розсердилась на нього, але почалися танці, Анч запросив її на вальс, і вона забула про Марка. Особливо ловко Анч танцював румбу, танго, фокстрот, яких майже не знали в

Соколиному. Зливою оплесків нагородили глядачі Анча й Люду за венгерку та лезгінку. Не зміг Анч протанцювати лише гопака. Тут його замінив Левко. З землі полетіли грудки, знялася курява, коли моторист пішов навприсядки навколо Люди. Скінчивши, він теж помітив, що нема Марка, бо юнга, на думку моториста, танцював гопака та й інші танці вдсятеро краще за нього.

Тим часом Анч знов захопив Люду, на превелику досаду багатьох червонофлотців. Під час танців фотограф спитав дівчину, чи їде вона кататися на «Колумбі».

— Безперечно, — відповіла вона. — Рівно о дев'ятій вечора ми виходимо в море. Ви з нами теж?

— Обов'язково. Але мені ще треба побігти додому перезарядити касети.

— Робіть це швидше, бо надвечір погано фотографувати.

Минуло години зо дві по обіді, старші соколинці вже встигли подрімати й повернулися подивитися на танці. Знов прийшов і професор. Біля нього стояв старий Махтей, курич свою люльку і щось розповідав. Танці не припинялись. В хатах, мабуть, не залишилося жодної людини. Анч сказав Люді, що йде по касети, і залишив танці.

Додому він пішов через виселок, несучи в руках апарат, футляр з касетами й портфель, який привіз йому Ковальчук з Лузан.

Люда потанцювала з червонофлотцями, але вже відчула втому й вирішила спочити. Вона сіла на камені поруч інших глядачів і почала озиратися, шукаючи поглядом Марка. Поблизу Грицько пробував танцювати в компанії однолітків. Дівчина покликala хлопчика й спитала, чи не бачив він Марка.

— Лежить під вербою, коло хати дядька Тимоша — ондечки, — хлопець показав на вербу, метрів за триста від них.

Справді, Люда знайшла там самотнього Марка.

— Чого ти скис? — спитала вона, підійшовши до нього. Хлопець зрадив, побачивши її біля себе. Проте видно було, що йому чогось досадно.

— Добре фотограф танцює? — спитав він.

— Чудово. Але сам він якийсь неприємний; мара його знає чому. А чого ти не танцюєш і взагалі став якийсь сам не свій? Весь Лебединий острів святкує, а тебе не видно.

— Положим, не весь. Батько мій маяка не покинув. Ну, і ще двох людей не видно.

— Кого?

— Знайди, хоча це й не так дивно, і рибного інспектора. Ти бачила його?

— Ні.

— Слухай, Людо, я от лежу й думаю про Шерлока Холмса. Ти ж читала про нього? Мені хотілося б зараз на якийсь час Шерлоком Холмсом

статі. Як ти думаєш, чому цей фотограф у Ковальчука спинився?

— Не знаю.

— Я теж не знаю. Але мені не подобається ні він, ні Ковальчук. Кілька днів тому...

І Марко розповів про свої спостереження над поведінкою Ковальчука в Лузанах та про випадок з іноземцем і газетою.

— Отже, я вирішив наглядати за цими людьми.

Люда сіла біля Марка, і вони балакали понад годину, перебираючи в пам'яті різні випадки підозрілої поведінки Анча й Ковальчука. Власне, нічого такого вони не пригадали, але сумнів зростав.

— Треба й далі стежити, — зробив висновок Марко.

— Знаєш що, — сказала Люда, — я думаю, нам допоможе Знайда.

— Це правда.

— Хочеш, підемо зараз до Ковальчука й запросимо Знайду на свято. До речі, довідаємось, де інспектор.

— Гарзд.

— Тільки давай іти так, щоб не зустріти Анча. Він пішов туди перезаряджати касети.

— Щось довго його немає, — зауважив Марко. — Скоро сонце зайде, яке ж тоді

фотографування?

— То пішли.

— Єсть, капітан!

ХІХ. АНЧ ЗДІЙСНЮЄ СВОЇ ПЛАНИ

Фотокореспондент влучно вибрав потрібний йому час. У висілку він не зустрів жодної живої істоти, а коли зайшов на подвір'я Стаха Очерета, то лише злякав курку, яка щось дзьобала коло дверей хати. Анч поторгав двері — вони були зачинені на засув. Відчинити їх було не важко. Він витяг з портфеля дротину, загнув її у формі літери «Г», встромив коротшим кінцем у дірку в дверях і одсунув засув. Колодочка на дверях у кімнату професора теж подалася легко. Замість ключа до неї підійшла вузенька бляшка.

Анч працював впевнено, швидко, але без зайвої поспішності. Вперше побачивши портфель Ананьєва, він вирішив був підмінити його, ще не знаючи, як це вдасться йому здійснити. Але обставини склалися на краще: він міг би навіть не підмінити, а просто забрати портфель або те, що було у нім. Та вирішив, ідо зручніше забрати портфель, залишивши замість нього свій, напханий старими газетами. Так можна було сподіватися, що зникнення паперів виявиться не раніш, як наступного дня.

Анч пам'ятав слова Ананьєва про те, що розв'язання технічної проблеми добування гелію з торіаніту лежить у його портфелі. Згодом, одвідуючи професора і оглядаючи кімнату, він остаточно переконався, що головніші папери зберігаються саме в портфелі, бо на Лебединому острові Ананьєв міг не боятися за них. Підміна портфеля відібрала десять-п'ятнадцять секунд. Анч оглянув востаннє кімнату і, не знайшовши більше нічого вартого уваги, вийшов і старанно зачинив двері та засунув їх на засув. Стежкою через садок він вискочив на вулицю і подався до хати Ковальчука.

Курка знову підійшла до дверей і спокійно продовжувала визбирувати розсипані кришки.

Анч повернувся додому майже разом з Ковальчуком. Останній приїхав з Лузан через Зелений Камінь. В руках інспектор ніс корзинку, замкнену на колодочку.

— Молодці, — сказав фотограф, побачивши ту корзинку. — Вони за те, що зуміли передати, а ви за те, що зуміли взяти.

— Ви знаєте, що тут? — спитав Ковальчук.

— Я просив цю штуку в попередньому листі. А лист є мені?

Інспектор подав Анчу пожмаканий брудний аркуш газети.

— Гарзд. Ну, ви спочиньте хвилин двадцять,

поки я прочитаю... Сьогодні нам ще багато роботи.

Цього разу Анч не вислав Ковальчука з кімнати, а проявляв і розшифровував листа при ньому. Робив він це поспішаючи.

Тим часом Ковальчук покликав Знайду і наказав дати води вмитися та скоренько нагріти чаю, бо відчував себе стомленим. Холодна вода підбадьорила його, а міцний гарячий чай освіжив голову і заспокоїв. До чаю він підлив горілки.

Анч скінчив розшифровку і звів очі на Ковальчука. Знайда саме вийшла в сіни.

— Слухайте, Ковальчук, наші справи на дві третини закінчені. Сьогодні перед ранком, коли зайде місяць, ми будемо з вами на борту «Каймана». Залишаються, власне, останні хвилини. Зараз ви сядете у свій каюк і вирушите в Соколинний. Каюком пристанете до «Колумба», щоб було зручніше зійти на берег. Ви візьмете з собою цю корзинку і, переходячи через шхуну, залишите її там. Коли на «Колумбі» нікого не буде, а я певен, що там нікого не буде, бо весь екіпаж на святі, заховайте корзинку якнайкраще. Потім покажетеся між людьми і залишитесь там, доки «Колумб» та човни не вийдуть на прогулянку. Професор Ананьєв і його дочка збираються їхати на шхуні. Якщо професор передумає, зробіть все можливе, щоб він таки поїхав, інакше нам доведеться залишатися на цьому острові ще довго. Як тільки

шхуна відійде, женіть каюком через бухту. Я чекаю вас біля нашої байдарки.

— Але що ж у цій корзинці? — тремтячим голосом спитав Ковальчук.

— Зараз побачите.

Анч одімкнув колодочку, підняв кришку й витяг з корзинки грубу вовняну хустку. Під хусткою лежала темна бляшана коробка з годинником, подібним до будильника.

— Тільки не лякайтесь, — попередив Анч, — ви везли цю річ цілий день і нічого не трапилось... Це — пекельна машинка. Зараз ми визначимо час, коли вона мусить вибухнути. Виїдуть вони о дев'ятій, можуть запізнитися, ну, о десятій, в усякому разі.

Анч перевів стрілку годинника на 10 годин 45 хвилин, а потім завів машинку.

— В десять годин сорок п'ять хвилин ми почуємо вибух у морі. Від «Колумба» та його пасажирів лише шматочки спливають.

Ковальчук здригнувся, хотів заперечити Анчу, — адже стільки жертв... Він же не думав, що його зобов'яжуть убивати. Чи вгадав Анч його думки, чи ні, але він так рішуче наказав інспекторові негайно їхати, що в того і язик не ворухнувся заперечити. Він узяв корзинку й пішов з хати. За ним вийшов Анч.

В сінях диверсант звернув увагу на Знайду.

Вона з байдужим виглядом роздмухувала чоботом старий самовар. Анч підозріло подивився на дівчинку, але нічого не сказав; повів Ковальчука до берега, подав у каюк корзинку, посміхнувся, побажав успіху і кілька хвилин спостерігав, як той гріб одним веслом. Потім повернувся назад.

На подвір'ї стояла Знайда у платті, подарованому Левком, і дивилась на бухту, де плив одинокий каюк, і, здавалося, прислухалася до музики, що долітала з висілка. Анч повільно підійшов до неї і спитав, чи не зібралася вона на свято. Дівчинка, стверджуючи, кивнула головою. Тоді він попросив, щоб вона спершу дістала йому з льоху малосольних огірків.

Знайда пішла по огірки, а Анч узяв свічку, щоб посвітити їй. Дівчинка поспішала. Ковальчуків льох був дуже примітивний: яма метрів на чотири завглибшки, прикрита дощаною лядою, очеретяний курінь над нею — от і все. Спускалися в льох вузькою довгою драбиною.

Анч допоміг дівчинці зняти ляду і, засвітивши свічку, поліз за нею по тонких хитких щаблях. Ступивши два рази, він зупинився. Знайда вже стояла на дні льоху і, нахилившись над діжечкою, вибирала огірки. Її провожатий раптом виліз нагору, кинув свічку, що, падаючи, погасла, і потяг угору драбину. Він встиг витягти її раніш, ніж Знайда опам'яталась. Дівчинка залишилася в

глибокій темній ямі, скрикнула й замовкла.

Анч поклав на місце лягу, кинув зверху кілька оберемків сухого очерету і спокійно пішов до хати.

— Так воно буде краще, — пробурмотів він сам собі, — дефективна, дефективна, а хтозна, що вона в снігах чула і що зрозуміла.

Зайшов у кімнату, сперся рукою на стіл і голосно промовив:

— Час виряджатися.

Оглянувши всі свої речі, він почепив на себе фотоапарат, перекинув через плече плащ, узяв професорів портфель і востаннє вийшов з дому Ковальчука.

Сонце, наближаючись до обрію, золотило на заході море. В повітрі панував спокій. Музика, очевидно, перестала грати, бо від висілка не доносилося жодних звуків. Невідомо, чи кричала, чи плакала Знайда, зачинена в льоху. Анч не думав про неї. Відчинив хвіртку, прощально глянув на подвір'я, махнув рукою Розбоєві, що гриз біля свинюшника кістку, і пішов без стежки й дороги на південно-східне узбережжя острова.

Одійшов уже далеченько від двору, коли почув гавкання Розбоя. «На кого це він?» Прислухався. Розбій загавкав знову, але незабаром перестав. «Що б це могло означати? Невже повернувся з кимось чужим Ковальчук?»

Минула хвилина — і з двору інспектора

почулося жалібне виття собаки. То вив Розбій. В тому не могло бути сумніву. Але чого він вив? Може, відчув, що щось трапилось із Знайдою, чи, може, віщував кому смерть цієї ночі? Сонце зайшло за обрій. Анч поспішав, час від часу позираючи на море. Незабаром там станеться те, що віщує виття Розбоя... «Розумний пес. Гаразд, що ти нічого не можеш сказати!»

Вечоріло. Чайки і мартини поверталися з моря, на острів. Далеко на подвір'ї Ковальчука вив Розбій...

XX. РОЗШУКИ ЗНАЙДИ

Марко й Люда вирішили йти берегом понад бухтою. Це був трохи довший шлях, але вони сподівалися, що фотограф повертатиметься у виселок стежкою навпростець. Несподівано затрималися: з горба побачили в бухті човник. Хтось плив каюком попід берегом з боку Ковальчукової садиби. Це міг бути Анч або Ковальчук.

— А може, Знайда? — висловила догадку Люда.

— Ні, навряд. Почекаймо. Треба побачити, хто то.

Дівчина погодилась, і вони, зайшовши в кущі кропиви над канавою, стежили за човником. Він

наближався досить швидко і хвилин за десять підійшов до того місця, де стояли шаланди та «Колумб». Тепер Марко майже з певністю міг сказати, що приплив інспектор. До берега каюк не підійшов, а став під бортом шхуни, зайшовши з боку моря, і тому зник з очей. Інспектор вирішив скористатися шхуною, щоб перебраться на берег, бо «Колумб» правим бортом впирався в довгий місток-поплавець, зроблений соколинцями спеціально на сьогоднішній день. Ковальчук затримався на шхуні. Чого саме — не було видно, бо надбудова на шхуні прикривала постать інспектора.

— Що він там робить? — роздратовано промовив Марко. — Своє корито прив'язує, чи що?

Але ось інспектор уже пройшов палубу «Колумба» і плавучим містком зійшов на берег, простуючи до того місця, де святкували соколинці. Він, очевидно, поспішав. Пройшов від юнги та дівчини близько і не помітив їх.

— Ну, ждати більше нічого, — звернулась Люда до свого супутника, — ходімо скоренько.

Вони поспішали, намагаючись випередити сонце, що низько висіло над морем, скривавлюючи його поверхню. Ішли то піском, то травою, вибираючи шлях так, щоб випадково не потрапити на очі фотокореспондентів. Марко весь час мовчав. Люда говорила про ефект, який створить

поява Знайди у висілку, вірніш на «Колумбі», бо вони встигнуть привести її якраз перед виходом на прогулянку в море. Марко кивав головою і все поглядав на захід. Він бачив, що їм не наздогнати сонця, бо воно вже нижнім краєм черкало воду і за кілька хвилин зникне в морі. Раптом обоє почули звук, що примусив їх спинитися. Вони одразу впізнали виття собаки: то довге, то уривчасте, воно вражало глухими тонами й жалісними нотами. Виття доносилось від Ковальчукового двору, а там, вони знали, міг вити лише один собака — Розбій.

— Чого це він? — дивуючись, спитав Марко. — Сказився, чи що?

— Ну й противно... Аж страшно, — промовила дівчина.

— Залишили Знайді розвагу, — саркастично буркнув Марко.

Вони пішли швидше. Сонце вже сховалося, залишивши на небі ніжні рожеві фарби. Вода в бухті потемніла, і запанував абсолютний штиль перед зміною денного бризу нічним. Якби не виття, Люда й Марко, мабуть, зупинились би помилуватися розкішним надвечір'ям на південному морі, коли наче одна чиясь велика й ніжна тінь вкриває землю, воду й половину неба. Якби не виття, то панувала б тиша, бо музика у висілку змовкла, і жодний звук не долітав би сюди.

Марко весь час поглядав на каміння під

ногами, визначаючи такі, якими можна було б оборонитися від собаки, коли той наскочить на них.

— З тим псом нам може бути морока, — ніби відповідаючи на думки Марка, сказала Люда.

— Ні, він ніколи без дозволу хазяїв не вискакує з двору, — відказав Марко, — а коли ми прийдемо туди, то покличемо Знайду, вона його віджене.

Незабаром обоє стояли перед огорожею Ковальчукової садиби і, підводячись навшпиньки, заглядали в подвір'я. Там стояв Розбій, час від часу скавулив. Але, крім собаки, Марко і Люда більше нікого не бачили. Зачинені хатні двері, темні вікна справляли враження цілковитого безлюддя. Хвіртку хтось покинув відчинену. Обоє стояли нерішуче кілька хвилин. Але довго стояти так не можна було — вже сутеніло, хоч і не дуже швидко, бо на сході з-за обрію впливав повновидий місяць.

Марко про всяк випадок виламав з огорожі для себе і для Люди довгі палиці, Потім, підійшовши до хвіртки, швидко зачинив її і загукав:

— Знайдо, Знайдо!

Пес, почувши гукання і хрипло гавкаючи, кинувся до них. Він плигав на хвіртку, шаленів, але з двору не виплигував.

Марко й Люда ждали, поки вийде Знайда. Проте двері з хати не відчинялися і так само мовчазно чорніли шибки у вікнах. Здавалося, в

садибі таки не було жодної людини.

— Невже її нема? — питала Люда, думаючи про Знайду. — Де ж вона поділася?

— Мене це тривожить, — відповів юнга, — ми повинні зайти до хати. Проклятий пес!

Хлопець хмурився, гадаючи, що їм робити з ошаленілим Розбоєм. Врешті він все ж надумав сміливий план, як забратися в хату.

— Слухай, Людо, — сказав він, — тримай тут собаку, хай гавкає: чим голосніше, тим краще. Привертай його увагу, а я спробую зайти з тилу.

Марко зігнувся й почав тихенько обходити повз огорожу. Люда ж удавала, що хоче увійти в двір через хвіртку. Вона вдарила палицею об хвіртку, і Розбій аж запінився з люті.

Тим часом Марко обійшов двір, тихесенько переліз через огорожу і, ховаючись поза хатою, почав її обходити, тулячись до стінки.

Люда побачила крізь щілину у хвіртці, що Розбій, змовкнувши, враз обернувся: двері до хати одчинилися, Марко вскочив у сіни. В ту ж мить пес кинувся туди, але налетів на зачинені вже двері.

Хлопцеві пощастило. Двері були закладені лише на клямку. В сінях було темно, хоч очі виколи. Сірників Марко при собі не мав. Він намацав двері до кімнати і зайшов туди. Марко, стоячи на порозі, спитав, чи є хто в кімнаті. Ніхто не озивався. Хлопець почав шукати сірники.